

„Man visa lengva“: etnologinis sąmonės tyrimas

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Šio straipsnio dingstimi tapo filosofo fenomenologo Algio Mickūno knyga „Per fenomenologiją į dzenbudizmą“. Joje aprašoma fenomenologijos ir dzeno siekiama *tiesioginė patirtis*, kai aš išnyksta suvokime ar judesyje, jais įsiliedamas į pasaulį. Tai patirtis, kai gyvenimo įvykiai, daiktai ir žmonės patiriami lengvai, taip, lyg pasaulyje nebūtų substancijų, priespaudos ar pertekliaus troškimo.

Straipsnyje keliama mintis, kad šią lengvą tiesioginę patirtį galima aptikti Lietuvos kaime kaip vieną iš laikysenų, kuri, pastebėtina, nėra vien savaimė. Iš kai kurių situacijų matoma, kad ji yra norima, o kartais nors ir nežymiai, bet vis dėlto sąmoningai siekiama. Tyrimas grindžiamas *tarpkultūriškumo* prielaida, pagal kurią, be kalbinio ir istorinio gyvenamųjų pasaulių tankio, yra ir tiesioginio suvokimo galimybė, leidžianti peržengti vienos kultūros ribas.

RAKTAŽODŽIAI: tiesioginė patirtis, dzeno suvokimas, pasyvumas, laisvė, lengvumas.

TYRIMO PRIEIGA, OBJKTAS, ŠALTINIS

Šio straipsnio ėmiausi ketindama aprašyti vieną kaimo žmonių būdingą laikyseną. Sąlygiškai įvardijau ją straipsnyje aprašomos moters žodžiais „man visa lengva“. Ši laikysena siejosi su vidiniu laisvumu, kai žmogus, būdamas jautrus aplinkybėms ir joms atliepdamas, tam tikra dalimi išlieka nuo jų atsajus ir nepriklausomas. Būdingų laikysenų, būsenų tyrimai žengia pirmuosius žingsnius. Pirmiausia minėčiau šiame tome skelbiamą Viktorijos Daujotytės straipsnį „Tylinčiosios būties dalis prigimtineje kultūroje: „Vai, žydėk žydėk, sausa obelėle...“¹, taip pat Jurgos Jonutytės tyrimą „Tapatumas be stokos: trijų atminties vaizdinių apmąstymas“².

Tokia straipsnio idėja atsirado kaip keistas *déjà vu*. Skaitant filosofo fenomenologo Algio Mickūno knygą „Per fenomenologiją į dzenbudizmą“ (2012)³, lydėjo

1 Žr. p. 17–30.

2 Žr. p. 31–46.

3 Beje, šios knygos pavadinimas autoriaus rankraštyje kur kas labiau atitinka knygos turinį – „Dzenas: dialogas su fenomenologija“ (*Zen: Dialogue with Phenomenology*).

jausmas, kad esu *tai* mačiusi. Knygoje autorius atskleidžia fenomenologijai ir dze-nui bendrą patirtį, kuri man dar labiau subendrėjo, ėmus ją matyti lietuviško kaimo aplinkoje, visų pirma gerai, nuo vaikystės pažintos moters – Veronikos laikysenoje. Apie tokią tyrimo priešistorę neketinau prasitarti: apie dzenbudizmą – dėl to, kad jis per daug tolimas, o apie tokį tyrimo šaltinį – dėl to, kad jis per daug artimas.

Pasirodžiusią galimybę bent ką lietuvių kultūroje suvokti per dzenbudizmą dėl geo-grafinio, istorinio, kultūrinio nuotolio išties laikiau atsitiktine ir nepagrįsta. Ėmiausi į Vakarų fenomenologiją įsiliejusį japonų fenomenologų Toru Tani, Hiroshi Kojimos, Tadashi Ogawos ir kitų autorių darbų, laikydama juos artimesniais nei Mickūno aiš-kinamas dzenas. Tačiau darbui įpusėjus supratau, kad mėginimas dar kartą permąstyti pirminę tyrimo dingstį gali padėti aiškinantis tiriamą reiškinį – jo įvardijimą ir statusą. Grįžus prie Mickūno knygos ir kitų šiai temai skirtų jo darbų⁴, teko nustebti pamačius, kad pats autorius lyg ir nuosekliai vedė *déjà vu* link. Pirmajame skyriuje Mickūnas išdėsto poziciją, pagrindžiančią *tarpkultūrinio* tyrimo galimybes. Trumpai ją pristatysiu.

Hermeneutinėms ir lingvistinėms mokykloms būdinga teigti, kad žmogaus veikla yra įsišaknijusi istoriškume, apibrėžta kalbos ir interpretacijų. Jų manoma, kad reiškinys negalima suvokti be „tiršto tradicijos ir interpretavimo paviršiaus, kuris <...> aplipdo individo patirtį <...>, kuriame ištirpsta individuali sąmonė“ (Mickūnas 2012: 44–45). Fenomenologinė mokykla, kaip ir dzenas, toliau aiškina filosofas, teigia *tiesioginio suvokimo* galimybę. Atskirų kalbų, istorijų, interpretacijų tankius laiko atskirais *gyvenamaisiais pasauliais*. Gyvenamojo pasaulio įvaizdžiai ir ritualai yra prieiga prie *tiesioginio suvokimo*, kuris nėra jiems tapatus. Tiesioginio suvokimo sąvoka grindžia neišsemiamas istorijos ir kalbos varijavimo galimybes. Neįmanoma atsitiktinės situacijos išvesti iš duotų taisyklių ir bendrybių. Bet ku-ris taisyklių atrinkimas ir taikymas nurodo „fundamentalesnį šaltinį, leidžiantį iš anksto duotai kalbai apimti ir moduluoti paskirą situaciją“ (ten pat: 46). Fenome-nologinė filosofija ir dzenas, anot Mickūno, atskleidžia tarpsubjektyvią ikikalbinę ir subistorinę suvokimo plotmę, apimančią juslinio suvokimo bendrumą ir paski-rumą. Išskeldamas gajas „kultūralizmo“ tendencijas, kai viskas pajungta kultūros duotoms formoms, filosofas aiškina, kad kultūras sieja, daro viena kitai prieinamas ne tolerancijos reikalavimas, bet „suvokimo fenomenas ir fenomenai kaip suvoki-mas, kuris yra bendras visiems, kas jam atsiveria“ (ten pat: 48).

Svarbu suprasti, kad filosofo atveriamą ne bendražmogišką prigimtis, bet *veik-lus suvokimas*, kuris prieinamas neįklampus į kultūrinę hermeneutiką (ten pat: 49)⁵.

4 Mickūnas 1993, 1999, 2010a, 2010b.

5 Knygoje „Visa aprėpanti dabartis“ Arūno Sverdiolo klausiamas Algis Mickūnas prasitaria, kad, ėmęs studijuoti Vakarų filosofiją, jos kategorijas ir sistemas, ieškojo to, ką buvo patyręs Japonijoje, netoli Kioto, mokydamasis šaudyti iš lanko besibaigiant Korėjos karui ([Mickūnas, Sverdiolas] 2004: 108–110). Taigi maža pasakyti, kad šis filosofas pats turi tarpkultūrinio veiklaus suvokimo patirtį, kaip tik ją remiasi ir jo filosofinis ieškojimas.

Atrodytų, kad šiam tarpsubjektyviam ikikalbiniam ir subistoriniam suvokimui skirta ir Alphonso Lingio knyga apie nieko bendra neturinčių žmonių bendriją (Lingis 1997). Veiklus suvokimas, peržengiantis vienos kultūros ribas, yra sąvoka, aiškinanti, kaip gilinantis į kitame žemyne praktikuojamą dženą galima suprasti tai, ką esi matęs lietuvių gyvenamajame pasaulyje.

Mickūnas pateisina ir kitą tariamą šuolį: dzenas paprastai laikomas savita, ištobulinta praktika, o čia jį minint numatoma kalbėti apie kaimo moters kasdienybę. Aiškindamas dženą filosofas nesitelkia į atskiras praktikas, teigia, kad savaimė jų formos nėra svarbios, ir iškelia jomis siekiamą *tiesioginę patirtį*, kai *aš* išnyksta suvokime ar judesyje, o suvokimas ir judesys išnyksta bendrame veikime, kai dalykai atsiskleidžia *man* neužimant pozicijos, neįgyjant krypties ar prasmės (plg. [Mickūnas, Sverdiolas] 2004: 110–112). Ši patirtis, ne kartą Mickūno kartojama, yra galima ir kaip kasdienė. Džadzenas nėra „išskirtinė veikla, susėdus prie mokytojo kojų, bet atsipalaidavimas visų įvykių akivaizdoje, persiėmimas jų kosmine nuotaka, jų lengvu buvimu“ (Mickūnas 2012: 108, plg. 180). Anot Mickūno, „[a]tverti džadzeno patirtį tolygu patirti kasdienius gyvenimo įvykius, daiktus, kitus žmones ir gyvūnus, lyg jie neturėtų svorio, lengvai, tartum pasaulyje nebūtų substancijų, priespaudos, depresijų, pykčių ir pertekliaus troškimo“ (ten pat: 105). Nei fenomenologija, nei dzenas neteigia jokios „kitos tikrovės“, todėl atskleistas suvokimas neegzistuoja kaip nors kitaip kaip tik gyvenamas. Tačiau nors ir galima kaip kasdienė, ši tiesioginė patirtis paprastai savaimė neišsilaiko. Pačiomis įvairiausiomis dzeno praktikomis visų pirma norima pasiekti didesnio jos pastovumo.

Taigi Mickūno knyga „Per fenomenologiją į dzenbudizmą“ tampa ne tik tyrimo dingstimi, bet ir pagrindžia jo galimybes. Tačiau vis dar lieka neaptartas problemiška artimas santykis su tyrimo šaltiniu – Veronika Šimkūniene, gimusia 1914 m. Vaitutiškiuose (Anykščių r.), asmeniškai pažinta apie 1982–1998 m., jai gyvenant Juknėnų kaime (Utenos r.).

Su kolegomis rengdama pokalbį-studiją su literatūrologe Viktorija Daujotyte buvau nustebinta jos, kaip kaimo kultūros pateikėjos, galimybių ([Daujotyte] 2005). Tikriausiai nuo tada pradėjau stebėti iš kaimo kilusių (ar kitaip su juo susijusių) kultūros žmonių liudijimus, vis aiškiau matydama, kad jie, kalbėdami iš patirties artumos, atidengia kitas tyrimo plotmes. Tai gyvenimo ir patirties plotmė greta įsitvirtinusių į materialinę kultūrą ir į simbolius bei vaizdinius sutelktų tyrimų.

Antropologijos raida leidžia aiškiai matyti tiriamo objekto artėjimą. Nuo tolimųjų kraštų atsigręžiama į savo kraštą, nuo kitokio gyvenimo būdo – į tą, kuriam pats priklausai (Fox 2004), o nepažįstamus pateikėjus keičia pateikėjai, tapę draugais (Jackson 1998, 2009). Šių dienų antropologija iš kitų humanitarinių ir socialinių mokslų kryptių išsiskiria suvokimu, kad tyrėjas neišvengiamai dalyvauja tyrime kaip reikšmes atpažįstantis regentas, kaip suvokianti sąmonė.

Tad straipsnio tikslas – aprašyti tam tikrą laikyseną per asmeniškai, artimai pažintą žmogų – neatrodo negalimas. Aišku, viena vertus, toks tyrimas rizikuoja likti subjektyvus, bet, kita vertus, joks lauko tyrimas, net ir ilgesnis ar pakartotinai vykdytas, neduos tokio tiriamo šaltinio tankio, kaip ilgi aktyvios pažinties metai. Galimybė matyti pačias skirtingiausias situacijas, girdėti nusistovėjusius ir besikeičiančius pasakojimus, pažinti aplinką be artimos pažinties yra sunkiai prieinama.

Svarbu pasakyti, kad artima pažintis savaime neduoda objekto aiškumo. Tyrimas prasideda atitikimo nuojauta, neturint išankstinės galimybės tai parodyti ir argumentuoti. Norint atsakyti į klausimą, kas šią nuojautą sukelia, kuo ją galima pagrįsti, tenka praeiti tyrimo kelią. Pirmiausia ėmiausi be jokios atrankos surašyti prisimenamus įvykius, girdėtus pasakojimus, aplinką, daiktus, gestus. Rašymas vyniojosi kaip siūlas iš kamuolio, pačiai nežinant, kas jo viduje. Taip atsirado darbinis tekstas, kiek panašus į antropologo užrašus, rašytus ne stebėjimo dienos ar lauko tyrimo pabaigoje, bet prabėgus dvidešimčiai metų. Aprašą papildė įrašyti ir neįrašyti pokalbiai su Veronikos žmonėmis – vaikais, marčiomis, anūkais, taip pat jos rašyti laišškai ir nuotraukos.

Pasirinktas šaltinis nėra toks patogus kaip tiksliai dokumentuota lauko tyrimų medžiaga. Pasakojimas iš atminties, o ypač Veronikos kad ir gerai prisimenamų pasakojimų atpasakojimas padengtas laiko apnašomis ir neturi tiesioginio fiksavimo išsaugomo ryškumo. Lyg ir paradoksas – tai, kas yra per ilgą laiką gerai pažinta, neturi lauko tyrimui būdingos tiesioginio susitikimo patirties. Per laiką neišvengiamai kas nors dingsta, atminties perkeičiama. Taigi pasirinktas šaltinis turi ir savo privatumus, ir savo sąlygiškumą. Jis leidžiasi apklausiamas, bet kartu apklausia ir mane. Neišvengiamai kelia tiriančiosios atminties ir suvokimo klausimą.

Svarbu suprasti, kad straipsnio tikslas nėra aprašyti vieną žmogų. Juo siekiama užčiuopti tam tikras *lengvo gyvenimo* galimybes, pasirodymo formas, veikimo prielaidas, palaikymo taktikas, taip pat šio gyvenimo būdo perėmimo ir perdavimo būdus. Kaip tik tai yra straipsnio objektas, o Veroniką tinkama būtų vadinti tyrimo šaltiniu.

Nei Mickūno dzenbudizmui skirti darbai, nei japonų fenomenologija netampa šio tyrimo metodologija. Jie veikia kaip dingstis suvokti tai, ką buvau mačiusi. Tačiau juos vengiama paversti tyrimo instrumentais.

Nepaisant to, kad dėl dzeno tiesioginės patirties aprašymų mano sąmonėje išnyra, išryškėja tiriamo objekto galimybė, tai užtikrina ne jų tapatumą, o tik sąsają. Dėl to šiuo pirmu straipsniu norima savo objektą, išnirusį dzeno dingstimi, aprašyti kaip atskirą – tiesiog kaip lengvą kaimo moters sąmonę. Šio reiškinio suvokimas imantis tyrimo buvo per silpnas, kad būtų galima jį aprašyti iš šalies pasitelkiamomis instrumentinėmis sąvokomis. Anaiptol nemanau, kad straipsnio pradžioje ir pabaigoje minimos apibrėžtys nebūtų tinkamos tiriamam reiškiniui. Bet tik tada, kai abiejų reiškinių pažinimas bus daugiau ar mažiau lygiavertis, jie galėtų susieiti

(plg. Šmitienė 2014). Ateityje būtų galima eiti dviem skirtingais keliais: grįžtant prie dzeno, peržiūrėti besisiejančius dalykus arba, paliekant dzeną nuošaly, tikslinti ir tęsti pradėtus aprašymus, nes šiuo kartu mėginta apimti lengvos sąmonės visumą, ilgiau nesustojant prie atskirų pastebėtų dalykų.

TYRIMO PLOTMĖ

Veronikos gyvenime atpažįstant lengvą tiesioginę patirtį, galima pastebėti, kad ji nėra vien savaimė, kad ji yra norima, o kartais, nors ir nežymiai, vis dėlto sąmoningai siekiama. Vadinasi, galime aprašyti ne tik tiesioginę patirtį, bet ir jos palaikymo būdus bei pastangas. Todėl šiam tyrimui pasirenkama sąmonės plotmė. Tokiu pasirinkimu norima telkti dėmesį ne į pačius gyvenimo įvykius, bet į steigiamą, palaikomą, o kartais vien savaiminį santykį su jais.

Sąmonė yra viena svarbių fenomenologijos temų. Pačioje filosofinio judėjimo pradžioje buvo iškelta intencinė jos sąranga, o tai reiškia, kad nėra tokio dalyko kaip savyje uždara arba tuščia sąmonė, ji yra nukreipta į suvokiamą objektą, kurio, savo ruožtu, nėra be sąmonės (Mickūnas 1994: 51). Ilgainiui greta sąmonės aktyvumo fenomenologų buvo iškeltas jos pasyvumas, Edmundas Husserlis aprašė aktyvias ir pasyvas sintezes. Tačiau išliko ta pati jos sąranga: mūsų patirtyje nėra dalykų be jų suvokimo, kaip nėra ir suvokimo be dalykų. Mickūno knyga dar kartą atskleidžia, kad šis suvokimas gali būti skirtingų „stilių“, kurie praktikuojami savaime arba siekiami.

Apie sąmonės plotmę kalbama norint susitelkti ne tiek į pačius įvykius, kiek į jų suvokimą, į santykį su jais, siekiant nepaleisti iš akių to, kad visi gyvenimo įvykiai yra išlaikomi gyvenamo suvokimo, bet kuriuo atveju jo yra moduluojami.

Aiškindama, kodėl sąmonės sąvoka reikalinga etnologiniam, antropologiniam tyrimui, papasakosiu du matytus atsitikimus. Abiem kartais buvo pasakojama apie tremtį. Nei pasakojimo turinys, nei pasakojimo kūrimas nėra straipsnio objektas. Šiuo kartu rūpi *žmogaus santykis, palaikytas su tuo, kas gyventa*, nors apie tai sužinome tik per pačius gyvenimo įvykius ir jų pasakojimus.

Man būnant pas Veroniką, netikėtai užklydo mano draugas Mantas, keliauęs dviračiu po Aukštaitiją, ir pasiprašė nakvynės. Kažkur turėjau išėiti, ir jie, lig tol nebuvę pažįstami, pasiliko dviese.

– Ar ji keliautoja? – paklausė manęs Mantas, praleidęs su ja gerą valandą.

Nesupratau, ko jis klausia, ji buvo sena kaimo moteris. Taip ir atrodė – su pačios siūta suknyte ir kaliošiukais. Gyveno kaimo žmogui būdingą gyvenimą, buvo pasimokiusi pradinėje mokykloje ir dar siuvimo...

– Ji man pasakojo, kokie platūs kitų kraštų laukai, kokie ten auga augalai ir kokius didelius pomidorus užaugina.

Tada iš karto supratau, kad ji jam pasakojo tai, ką buvo patyrusi tremtyje, nes veikiausiai ir Mantas pasakojo jai, ką matė keliaudamas dviračiu.

Nuo Veronikos grįžimo iš tremties buvo praėję apie trisdešimt metų. Moteris ramiai pasakojo, ką buvo mačiusi Irkuto krašte, nepaminėdama savo „keliavimo“ priežasčių ir taip sudarydama keliautojos įspūdį. Antrasis mano prisimenamas atsitikimas panašus į pirmąjį. Du broliai susitiko po keturiasdešimties nesimatymo metų. Vienas jų buvo ištremtas 1941 m., pirmuoju vežimu, po amnestijos dar užsibuvo Sibire, o grįžęs ilgai nerado artimųjų.

Susitikę broliai kalbėjosi kelias dienas neatsitraukdami, tik pereidami iš virtuvės į kambarį, iš kambario į sodą ir vėl į kambarį. Pasakojo daugiau tas, kuris grįžęs:

– Žinai, prie tos upės buvo tokių baltų kaip ir akmenėlių, su jais kai patrini rankas, tai kaip su muilu viskas nusiplauna. Eidavom ten...

Klausantis brolis vis perklausdavo, vis stebėdavos.

Abu juos – iš Altajaus grįžusį brolių ir apie Irkuto sritį pasakojančią moterį – pirmiausia apibūdinčiau kaip tremtinius, nes tai lyg ir viską paaiškina, nusako jų likimo esmę. Tačiau iš dviejų pateiktų situacijų matome, kad jie anaipol neprisiima lyg savaime jiems priklausančios tremtinio apibrėžties. Jie kalba, kaip jutę laukus, upes, baltus akmenukus, ir tremtis to neapibrėžia ir neapima.

Neturime galimybės pasirinkti dažno įvykio, kaip ir minėtos tremties. Bet net ir tokiais atvejais išlieka tam tikras pasirinkimas sąmonės plotmėje, nes galima skirtingai išgyventi tuos pačius dalykus. Ištremtas žmogus gali „neapibrėžti“ savęs kaip tremtinio, šitaip palikdamas situaciją atvirą ir pats išlikdamas, bent iš dalies, „anonimine tēkme“. Ir tremtyje laisvas justis, suvokti, žinoti.

Apie buvimą anonimine tēkme rašo Maurice'as Merleau-Ponty, teigdamas, kad kaip tik ją pamatome tą akimirką, kai atsigręžiamo į save (Merleau-Ponty 2002: 504). „Širdies gilumoje“ patys sau nesame nei „pavydūs“, nei „kuproti“, nei „darbininkai“, nei „neįgalūs“. Tokios apibrėžtys atsiranda lyginantis su kitais ar žiūrint jų akimis ir visada yra antrinis savęs patyrimas. Nesutapdami su viena ar kita apibrėžtimi, kartu galime laisvai prisiimti vieną ar kitą sąmonę („Širdies gilumoje niekada nesu darbininkas ar buržua, esu sąmonė, kuri laisvai vertina save kaip vidurinėsios klasės ar darbininkijos sąmonę“ – ten pat: 514).

Merleau-Ponty atskleidžia sąmonės dinamikos spektrą, nuo takaus anonimiškumo iki laisvo savęs vertinimo ir tapatinimosi. Sąmonė šiam straipsniui yra svarbi kaip nepastebimas tarpas tarp žmogaus ir jo kūno, jo pasaulio, jo visuomenės, kaip santykis, kuris iš anksto nėra apibrėžtas, kuris, mūsų pasirinktu atveju, juda *lengvos tiesioginės patirties* link.

LAISVĖ IR LENGVUMAS

Mąstydamą, kas Mickūno aprašomo tiesioginio gyvenamo suvokimo sąvoką atitiktų Veronikos kalboje ir gyvenime, prisiminiau jos pasakymą, o kartu ir laikyseną „man visa lengva“. Ir tik grįžusi prie Mickūno radau, kad lengvumo charakteristika jo sistemingai vartojama. Mano pačios sąvokyne tai, kas rašoma Mickūno, ir tai, kas matyta iš Veronikos, intuityviai ir spontaniškai siejosi su laisve. Laisvės sąvoka neabejotinai ateina iš šalies (iš mano suvokimo) kaip atitikmuo ir perrašymo galimybė. Ar ji tinkama? Ar yra pagrindo jos ieškoti tiesioginėje patirtyje?

Pirmines intuicijas, kad laisvė veikia gyvenamo suvokimo plotmėje, ir tai, kad kaip tik šioje plotmėje ji susijusi su lengvumu, patvirtina fenomenologijos klasikas Merleau-Ponty. Veikale „Juslinio suvokimo fenomenologija“ (*Phenomenology of Perception*) jis įkūnija sąmonę, parodo ją veikiančią kūnu. Ir tame pačiame veikale, skirdamas tam atskirą skyrių, jis iš esmės įkūnija ir laisvės sąvoką, aprašydamas ją veikiant jusliniame suvokime.

Įprasta laisvę sieti su racionalumu, sąmoningumu, aiškiu dalykų artikuliavimu (kaip galėtum laisvai pasirinkti neatpažindamas ar neskirdamas dalykų). Kalbėdamas apie laisvę Merleau-Ponty vietoj įprastų *valingų apmąstymų* ir *sprendimų* iškelia *neišreikštus, tylus ir slaptus pasirinkimus* ir *sprendimus*. Nugramzdina pasirinkimo laisvę į anaipol neskaidrų būvį. Visa tai gana radikaliai keičia paties pasirinkimo suvokimą.

Tarsi galiu pasirinkti, kuo būti – kariu ar suvedžiotuju (Merleau-Ponty pavyzdžiai). Bet iš tiesų, teigiama, laisvai galiu pasirinkti tik tai, kuo man *natūralu* ir *lengva* būti. „[N]ors aš ir galiu norėti perimti kareivio ar suvedžiotujo elgesį ir juos vaidinti, ne mano jėgoms būti kareiviu ar suvedžiotuju *lengvai* ir *tuo būdu, kuris ateina natūraliai*“ (Merleau-Ponty 2002: 506; kursyvu išskirta cituojant). Filosofo iškeliamas *natūralumas* ir *lengvumas* neatsiejamas nuo supratimo, kad pasirenki tai, kas iš esmės yra tau būdinga. Pasirinkimas, pasak jo, negali būti savavališkas ir nėra sietinas su valia. Renkasi „visas charakteris“ ir „visas mūsų buvimo pasaulyje stilius“ (ten pat: 509). Laisvi pasirinkimai paprastai siejami su būties pakeitimu, o Merleau-Ponty, atrodytų, yra įsitikinęs, kad laisvo pasirinkimo metu prisiimama tai, kas lyg ir gyvavo prieš tai, perėjimas iš būsenos prieš pasirinkimą į būseną po pasirinkimo jo matomas kaip visiškai natūralus. Mums įprasta suprasti, kad pasirinkimas susiformuoja mūsų viduje, o Merleau-Ponty jį mato kaip pasiūlomą pasaulio, kaip esantį mūsų išorėje, „tarp daiktų“ (ten pat: 526). Toks pasirinkimas aiškinamas kaip „tylus pasaulio antplūdis“ (ten pat: 509), tad sunku pasakyti, kaip tai vis dar lieka mūsų pasirinkimas.

Merleau-Ponty keičia asmens ir pasaulio santykį atsisakydamas subjekto ir objekto skirties. „[A]š nuo pat pradžių esu pasaulio išorėje“ (ten pat: 530). Matyt, kaip tik dėl to pasaulyje, tarp daiktų, vykstantys pasirinkimai priklauso ir asmeniui.

Toks laisvės sąvokos permąstymas yra sąryšingas visos Merleau-Ponty filosofijos kontekste. Priimant filosofo juslinio suvokimo peraiškinimą (o tai jau gana įprasta) išties mėginta permąstyti ir laisvės klausimą.

KEISTI NEŽYMŪS DALYKĖLIAI

Lyg ir bereikšmiai dalykai, apie kuriuos čia kalbėsiu, būtų likę nepastebėti, jei ne toji mintis be jokios atrankos surašyti visa, ką apie Veroniką prisimenu. Aprašą nagrinėdama ėmiau matyti, kad nežymius kasdienius jos užsiėmimus sieja bendras kiek neįprastas būdas. Jį ir bandykime aiškintis.

Ji visada užmigdavo vos atsigulusi, dažnai pailsėdavo tarp darbų. Vos užsnūdusi, iškart imdavo negarsiai knarkti, kiekvienu iškvėpimu juokingai judindama lūpas. PabUSDavo lygiai taip lengvai kaip ir užmigdavo. Vos kam prie jos priėjus, atsimerkdavo ir iš karto ką nors pasakydavo, lyg nebūtų miegojusi.

Poteriavo dažnai, kalbėjo savo lyg tretininke buvusios mamos maldas. Jos poteriavimui nebuvo reikalinga nei speciali aplinka, nei kokios specialios padėtys. Vos pastebėjusi, kad kam nors gali ko reikėti iš jos, liaudavosi poteriavusi ir lygiai tuo pačiu balsu paklausdavo, ar ko reikėtų.

Abi veiklos turi kažką bendra, į jas lengvai pereinama, iš jų lengvai ir išeinama. Neturi jokio užbrėžimo ar įpareigojančio plano. Priešingai, būdingas neapibrėžtumas – gal miegu, gal nemiegu arba čia miegu, čia nemiegu. Ir jos poteriavimo būdas palieka tokį patį įspūdį, lyg malda ir be jos kalbasi, ji tik, kiek gali, prisideda. Veronikai tai neabejotinai svarbu, bet atrodo, lyg viskas vyktų savaime, ir ji čia nebūtų labai reikšminga, todėl visada ir gali prakalbinti užėjusįjį.

Prie šių dviejų dalykų pridėsiu trečiąjį:

Vis ateidavo kaimynė. Pasisveikindavo ir atsisėdavo gale spintelės, kuri atstojo stalą. Šeimininkė nutraukdavo ką veikus, irgi atsisėdavo. Kėdės buvo atgręžtos ne viena į kitą, bet sustatytos prie spintelės lygiagrečiai. Pasėdi taip abi. Būdavo, kad ir pasako, ką dirbo, kur buvo nuėjus, ir taip pat netikėtai, kaip įėjo, kaimynė atsistoja ir ramiai sau iššina.

Vėlgi krinta į akis tai, kad susitikimo pradžia ir pabaiga itin nežymios. Nereikšmingai įeina ir visiškai taip pat nereikšmingai išeina. Kad pabendrautų, joms nereikia kažin ko daryti – pakanka susitikti, pabūti. Prie šio kalbėjimosi epizodo

pridurčiau dar vieną iš lauko tyrimų⁶. Pas pateikėją Oną Lukšienę buvo atvažiavusi sesuo, ir mes smagiai kalbėjomės. Staiga jos pastebėjo, kad prie namų sustojo mašina. „Juozelis...“ – pasitikslino abi ir nutilo. Įėjimas į namus buvo tokiu lanku per kiemą, tad sūnus, kuriam jau buvo apie septyniasdešimt, aiškiai atėjo pamažu. Nuo patikslinimo, kad čia tikrai Juozelio mašina, abi ištylėjo nejudėdamos, kol jis įėjo į vidų (LTRF cd 449/4/). Kalbėjosi lėtai. Ne užbėgdami ant kito sakinio, o atvirksčiai, kurį laiką vis palaukdami vienam baigus. Pauzės buvo ramios ir ilgos, lyg ne jos į kalbą, bet kalba įsiterptų į tylą. Kaip ir dvi pirmiau minėtos kaimynės, jie labiau *buvo* nei kalbėjo, ir tai nereiškia, kad susitikę neturėjo ko paklausti ar paprašyti. Kažkas išlaikė paskirus jų sakinius. Lyg jie būtų terpėje.

Tokios pailgėjusios pauzės gali būti laikomos pokalbio nesėkme, galvojant, kad blogai, kai nėra *apie ką* kalbėtis. Tomas Sodeika, dialogo filosofas, Martino Buberio tekstų vertėjas, nuosekliai aiškina, kad pokalbio pauzėse įvyksta kur kas daugiau nei sakomuose žodžiuose (nors ir sunku pasakyti, kaip tai atsitinka)⁷.

Lengvai užmiega, lengvai pabunda. Lengvai pradeda melstis, lengvai liaujasi. Susitinka pasikalbėti ir lengvai tyli. Virpanti riba tarp to, ką daro, ir to, ko jau nedaro. Nors Veronika anaiptol nėra abejinga tam, ko imasi. Sakysim, melstis jai yra svarbu, bet kartu išlieka lyg ir koks neutralumas prisiimamai formai⁸. Kažkokiu būdu darant ir „nedarant“ išsilaiko tolydi vertė.

Be tokių „lengvųjų“ veiklų kaip miegas ir panašios, kalbėtina ir apie darbą. Savo principiniu reikmeniškumu ir aktyvumu jis nedera su ką tik aptartais labiau „poilsio“ ir „laisvalaikio“ dalykais. Darbo klausimas iškilo gilinantis į lyg ir niekuo neišsiskiriančią, savaimę egzistuojančią gyvenamą aplinką. Ir vis dėlto šiame savaiminiame aplinkos gyvavime esama šeiminkės veikimo, jos darbo. Tai, kad darbas pasirodo ne pats, bet yra išieškomas iš aplinkos, ir yra pagrindas, leidžiantis čia apie ją kalbėti kaip apie nežymų.

Apskritai paėmus, Veronikos sodyba atrodo visiškai paprasta, ypač dėl to, kad iš esmės susiduriame su sovietmečio kaimu XX a. aštuntajame devintajame dešimtmetyje, kai duonos jau gali nusipirkti, o mėsos visi renkasi kartą per savaitę ir stoja į eilę dar prieš jos atvežant.

Po jau minėtos „kelionės“ moteris kartu su šeima kūrėsi iš nieko, naujoje vietoje. Nors ir sovietinėmis sąlygomis, sodyboje atsirado viskas, kas jai reikalinga. Troba stovėjo ant kalniuko, kai pro duris išėjusi išpildavo vandenį, jis tuoj nubėgdavo.

6 Lauko tyrimai atlikti kartu su Daiva Vaitkevičiene 2010 m. ir be jos 2013 m. Mūsų pokalbininkė – Ona Lukšienė, gim. 1925 m. Grikiapelės k., Ignalinos r., gyv. Antanų k., Švenčionių r.

7 *Pokalbis su Tomu Sodeika*, pokalbyje dalyvauja Audrius Račkauskas, 2013 09 19, prieiga per internetą: <http://aplinkkeliai.lt/dialogai-polilogai/pokalbis-su-tomu-sodeika/>, [žiūrėta 2017-03-04].

8 Turėjo Veronika tokį pasakojimą, kuris jai pačiai buvo kažkodėl juokingas. Senelis bažnyčioje užsimanęs pirstelėti. Kad niekas neišgirstų, tuo metu jis dunkstelėjęs koja į suolą. O kitas išgirdęs, permanęs ir pasakęs, kad „nieko čia tokio“. Nei tas pirstelėjimas, nei kito atėjimas tau besimel-džiant maldos nepakeičia.

Šeimininkei žinoma, kad tai gerai. Kieme, arčiau ribos, senas klevas su sūpynėmis, inkilu, išdažytu kaip namelis – su langais ir durimis. Po klevu suoliukas, atsisedęs gali atsiremti į kamieną. Sėdėdavo ir dviese, ypač vakarais. Pavasarį leisdavo sulą. Iš kelio pusės vyšnios, didelis derlingas raudonųjų serbentų krūmas po obelimis. Du apvalūs gėlynai priešais gonkus; ir gonkų palangės pilnos žydinčių gėlių. Valgydavo visada iš to paties dubenėlio, kurį neplautą, tik duona išdažytą įdėdavo į spintelės stalčių, kambaryje, spintoje, turėjo indų svečiams. Komoda pilna audeklų, visada išbalintų, iškočiotų. O kasdienius rūbus nusirengusi pasidėdavo tarp čiužinių (ant lovos buvo uždėtas papildomas čiužinys). Didžiulė žaliai dažyta duonkepė krosnis; kai ją iškūrendavo, kepėdavo visko nedideliais indais: puode pienu plikyto, sakytum, *kugelio*, varškinį pyragą senoje keptuvėje be rankenos, mėsos gabaliuką ir mielines bandeles su tuo ir su anuo, nes juk dėl jų ir kūreno *pečių*. Kamaroje turėjo kelis *kuparus* ir *šėputę* su mažais uogienių stiklainėliais, aprištais plėvele. Čia išvardytus ir į juos panašius nepaminėtus dalykus gal būtų sunku ir pastebėti, jei ne jų užlaidumas. Iš esmės jie visi laikėsi jos simpatijos lauke. Dalykų turima tiek, kad visi lengvai apeinami – visada po ranka ir po akimi. Nors jos gyvenimas buvo išardytas ir vėl sutelktas (po tremties jiems nebuvo leista grįžti į savo namus), jos sodyba iš šalies į ją pasižiūrėjus atrodė nusistovėjusi ir įgyventa.

Aišku, kad visą šį gyvenimą sutelkė šeimininkai, kaip ir nėra ką kita galvoti. Ir vis dėlto yra kažkas, dėl ko atrodo, kad viskas sodyboje savaime susidarę ir savaime laikosi. Nėra abejonės, kad jurginus reikia iškasti, per žiemą tinkamai išlaikyti, pavasarį susodinti, ne per vėlai, ne per anksti, kad kas iš jų išeitų, bet toks jausmas, kad juos iškasa pro šalį eidama. Tokį atrodymą visai nebūtų kaip įteisinti, jei ne Jonas Mekas, kuris, pasakodamas apie gyvenimą tėvų ūkyje, sako, kad namie jie nieko nedirbdavo: kai arkliai norėdavo gerti, pagirdydavo arklius, kai užaugdavo žolė, pjaudavo žolę. Meko prasitarimas atskleidžia dvi skirtingas darbo sąmones. Viena dirba darbus išsijuosus, kita nedirba, bet padaro tą patį. Vienu atveju, galima pratęsti, darbas yra kur kas labiau tematizuotas, kartu ir suobjektintas, išsikeltas kaip tikslas. Antruoju – perskyra tarp dirbančiojo ir darbo yra minimali, jie sudaro lyg vieną darinį. Kad arklys norėjo gerti, tai ir pagirdžiau, – šioje frazėje nėra tarpo refleksijai, jusliškai suvoki troškulį, jusliškai jam ir atliepi⁹.

Du ar tris kartus per dieną Veronika melžė karvę. Atėjus laikui, sakydavo „einu pas karvę“ (lygiai taip, kaip sakytų „einu pas Laurėnienę“) ir išeidavo. Ir katinas dažnai nemačiom eidavo iš paskos, kartais ir koks vaikas ar keli. Patogiai atsisesdavo, pagirdavo, koks patogus jai suoliukas, kokia gera karvė, rami, minkšta melžti; pamelžusi karvei kažką pasakydavo, nubaidydavo sparvas ir eidavo su pienu namo. Darbas, kaip toks, niekur ir nepasirodo, nes jos pačios nėra išskiriamas.

9 Beje, jau minėta lauko tyrimų pokalbininkė Ona Lukšienė taip pat ne kartą yra prasitarusi apie jausmą, lyg ne ji būtų darbus nedirbusi (žr. Šmitienė 2011: 36, 2014: 25–26).

Paranku prisiminti gramatinės lytis – veikiamąją ir neveikiamąją rūšį. Veiksmas juk vienodai atliktas abiem atvejais, bet yra skirtinga jį suvokianti sąmonė. Sąmonės sąvoka šioje vietoje yra tikslinga, nes kaip tik dėl jos atsiranda rūpima skirtis. Turime ne šiaip dvi gramatinės formas, bet jomis pasirodančias skirtingas santykio su pasauliu ir savimi galimybes.

Visus paminėtus fragmentus – miego, meldimosi, kalbėjimosi, darbo – sieja veikiančio asmens nežymumas. Nežymios veiklos nežymus ir subjektas, neišsakantis ir kitaip netematizuojantis sprendimo viena ar kita veikla užsiimti, neįvardijantis ir nesuvokiantis savo veiklos kaip tikslo, tiesiog lengvai ir nežymiai įsitraukiantis į visus užsiėmimus.

Ypač pirmieji trys fragmentai – apie miegą, meldimąsi ir kalbėjimą – leidžia manyti, kad veiksmai patys savęs neapriboja, savimi neprasideda ir nesibaigia, kad aplinka yra jiems pralaidi ir atvirkščiai. Fenomenologija keleriopai iškelia terpės klausimą, stebėdama, kad skirdami visą dėmesį dalykams pamirštame jų terpes, kurios yra jų buvimo sąlygos. Kalbama ne tik apie fizines sąlygas, sakykim, šviesą ar karštį, bet ir apie apimančias nuotaikas ir susidarančias atmosferas. Nors ir „neišardoma į gausybę galimų profilių <...>, neatsiverianti perspektyviniams horizontams“, terpė yra „ne negatyvi, tuščia erdvė <...>, bet pozityvi, užpildyta“ (Lingis 1982: 593). Skirtingos Vakarų fenomenologų sąvokos – Martino Heideggerio nuotaika, Hermano Schmitzo atmosfera, Edmundo Husserlio pasyvumas – kalba apie dalykų laikymąsi terpėje, kuri „nepaliaujamai prie jų artėja“ (plg. Ogawa 1998: 326). Terpės klausimas yra platus. Čia apie jį tik užsimenama bandant suprasti, kaip veiksmai gali užsilaikyti erdvėje: kalbėjimas – tyloje, miegas – atsipalaidavime, poilsio lengvume, malda – maldingumo atmosferoje, o darbai – aplinkos poreikiuose ir prasimanymuose.

NEVERTINANTIS PRIELANKUMAS

Linkusi nevertinti – taip galima įvardyti skirtingose situacijose pasikartojančią Veronikos savybę. Bendra vertė jos yra juntama, vertingumas sąmonėje gyvuoja. Tačiau ji nesiima vertinti ir netampa vertinančiąja institucija. Neįgyja su tuo susijusios asmeninės svarbos, bet kartu ant jos nekrinta ir savaimė vertinimu prisiimama našta (štai kaip gebėjimas nevertinti tiesiogiai susijęs su patiriamu gyvenimo lengvumu). Kartu aiškėja, kad bet kurio žmogaus veiksmai nelaikomi tokiais lemtingais, kad galėtų iš karto pakeisti jo vertę, jie nėra sureikšminami. Tad galime kalbėti apie skirtingus vertės palaikymus: vertingumas gali egzistuoti kaip sunkiai išjudinama pamatinė bendrybė arba kaip nuolat užklausias, tikrinamas, o kartu ir bet kada galintis dingti. Antrasis variantas, tiesmukiškesnis, veikiausiai būtų įprastesnis ir aiškesnis.

Paranku pradėti nuo įrašytų pokalbių su kita moterimi – Janina Nedveckiene¹⁰. Jos praktikuojamas nevertinimas, arba principinis vertinimas, pastebimas visame pokalbyje, nesvarbu, kur link bepašisuktų šneka. Kalbėdama ji mini daugybę žmonių, pagal santykį su jais galėtume skirti kelias grupes. Pirmajai priklausytų tie, apie kuriuos pasakodama ji apibendrina „geras buvo žmogus“, „bais geras žmogus“, „be galo geras“ ar pan. Jos apibendrinimai sudaro bendrą išpūdį apie visus žmones, tačiau tiksli šifruotės analizė rodo, kad anaipatol ne prie visų toks apibendrinimas priduriamas. Antrajai grupei priklausytų „neutralieji“, apie kuriuos sako: „kai aš neturiu reikalų, nei man geras, nei blogas.“ Tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad ši grupė skiriama pagal formalų toumo kriterijų. Iš atskirų istorijų akivaizdu, kad tai veikia nepajusti žmonės, mat yra ne vienas, su kuriuo „neturėjo reikalų“, tiesiog jis gyveno apylinkėse, bet ji gali pasakyti, kad jis yra labai geras žmogus. Trečioji grupė susidėtų iš žmonių, apie kurių „vertingumą“ ji nieko nepasako, nors pasakoja apie juos ilgai. Jos kalbėjimo visuma rodo, kad šis nepasakymas yra sisteminis. Skaudžias istorijas, sakykime, apie marčią, išvariusią anytą, ji pasakoja atvirai, bet prie jų „veikėjų“ sistemingai nesustoja, nė vieno jų neapibendrina. Šios trys grupės nurodo tam tikrą santykių su žmonėmis taktiką ir kartu leidžia suprasti, kad „nevertinimas“ nėra pasyvus, dalykų neidentifikuojantis procesas. Pokalbyje pasikartojantis pasakymas „aš ją suprantu“ rodo jos gilinimąsi. Ji mato įvairius žmones ir likimus, bet nuo kai kurių komentavimo ir vertinimo susilaiko, – tai atskleidžia jos sąmonės nuostatas ir veikimo įgūdžius.

Pateiksiu pora fragmentų: pirmasis apie vieną artimiausių žmonių, jos vyrą, o antrasis apie asmeniškai nelabai ir pažintus, bet tose pačiose apylinkėse gyvenusius žmones.

Mano Broniukas buvo labai geras, pragyvenau trisdešimt vienerius metus ir du mėnesius... –

kalbėdamasi ji tai pakartoja keletą kartų. Iškalbingas dviejų mėnesių, šimtosios bendro gyvenimo dalies, pabrėžimas. Antrame fragmente ji pasakoja apie netoliese gyvenusią šeimą:

*Geri žmonės jie buvo, nieko negali pasakyti, bet va tėvas truputį nugerdavo, su ta arielka <...>. O Vytukas jų ypač *geras* žmogus buvo. <...> išsiskyrė, pradėjo gerti ir pats pabaigė savo gyvenimą. <...> Ta duktė *pati gražioji* buvo. Ištekėjo už tokio *gero* žmogaus, inteligentiško. Degtinės fabrike dirbo <...> kažkaip ar girti buvo. Jis bumbtelėjo ir užmušė ją. Pasodino į kalėjimą. Grįžęs nusižudė [kursyvu išskirta cituojant – G. Š.].*

.....
¹⁰ Fragmentas iš lauko tyrimų, atliktų 2009, 2016 m. Pokalbininkė – Janina Nedveckienė, gim. 1933 m. Puožo k., Kupiškio r., gyv. ten pat.

Susiduriame su posovietinio kaimo realijomis ir kartu su kalbančiosios laikyse-na. Blogesnių istorijų sunku ir rasti. Žinodama jų baigtį, pasakojimą ji pradeda – „geri žmonės jie buvo“. Ir tai kartoja pristatydamą kiekvieną veikėją. Čia norėčiau įterpti epizodą iš Veronikos. Savo anūkei ji yra pasakojusi, kaip jos vyras dar prieš vestuves buvo „užtaisęs“ mergai vaiką, kuris vos gimęs mirė. Tai jai pasakęs vyro tėvas, kad iš kitų, anot jo, to nesužinotų. „Kaip šiandien atsimenu, papasakojo ji šitą ir sako: „Geras mano Juozapas. Buvo nebuvo. Pakalbėjo žmonės, nežinai“ (iš pokalbio su Veronikos anūke). Vienos moters kalbama apie svetimus, kitos – apie artimiausius, abu atvejai rodo, kad atskiri veiksmai, kad ir kokie jie būtų, neveikia bendro vertinimo. Lyg būtų jos abi iš pasakos apie geresnį ir prastesnį daiktą vis mainiusį dieduką, bet vis tiek senelei įtikusį. Kai karvė buvo išmainyta į dvi lazdeles, senelė sakė: „Ale, tète, to sens ir aš sena – tai dailia modo eisiav, so lazdelims paseremdamo.“ O kai lazdeles išmainė į „šūdoką“, tai senelė apibendrino: „Ale, tète, tai to gers kopčios...“ (LŽ 168). Beje, dėl tokio besąlygiškai palankaus senelės elgesio ne vienam pasakos variante seneliai dar ir apdovanojami (KbLPTK 1 415). Galima sakyti, kad tiek pasakoje, tiek aukščiau minėtuose gyvenimo atvejuose kartu su *nevertinimu už kažką* pasirodo ir *principinis vertinimas*, o kartu ir tam tikras nuolaidumas.

Ir dar vienas fragmentas iš pokalbio su Nedveckiene. Jame rūpima savybė lyg ir pačios kalbančiosios tematizuojama. Ji kalba apie kitam žmogui būdingą nevertinimą aiškiai tuo džiaugdamasi:

Gineika tadų buvo prūdų iškasys. Kažkas kažko įpylė supykę ant Gineikos. Bronytė – kepeliusis didžiausias – po klevu sėdi, deginas saulėj, meškeriu meškerioja... Ir tik paskui jau sužinojo, kad ten jau nėra žuvies, nors buvo labai žuvingas tas prūdas. Ji man sako: „Matai, Gineika lydžių įleida, lydžiai surijo žuviotes ir tadų patys išstipo persiėdį, nebėra žuvų.“ Kažkas kažko įpylė supykę ant Gineikos, bet jau Bronytė nigdi blogai nesakys. Ir man sakydavo: jei nori niekur nesuspykt, apie žmogų tik gerai sakyk, visada bus gerai. Man' mokydavo.

Viena vertus, aišku, kad tiek Bronytė, tiek pati pasakotoja – abi savo atvejais puikiai supranta, kas vyksta, kad prisigėrė, išsiskyrė, nusižudė, kad žmonės pykstasi, kerštuoja nuodydami kito vandenį. Bet ir tokioje situacijoje „nigdi blogai nesakys“. Taip reikia. Pasakodama apie „persiėdusius“ lydžius ji džiaugiasi ir net juokiasi. Jai labai dėl tokio Bronytės elgesio smagu.

Idant nepasakytum ko bloga, galima net sukurti kokią „vaikišką“ istoriją, taip nukreipiant savo ir kito dėmesį. Nekalbant apie neigiamą veiksma, nesueinama su juo į vieną plotmę, neužmezgamas tiesioginis ryšys. Toks jo ignoravimas nesutvirtina jo buvimo, nei tai darytų jam skiriamas dėmesys. Racionalistinėje visuomenėje

dažniausiai galvojame atvirksčiai: neigiamą reikia išsakyti, iškelti į viešumą ir sukrikuoti. Taigi turime dvi priešingas santykio su negerumu taktikas.

Grįžkime prie Veronikos. Galima sakyti, kad savo gyvenime ji kategoriškai nesiima vertinti net ir tada, kai tenka ką nukęsti. Jai nėra blogesnio ar geresnio sūnaus, dukters, marčios, žento, anūkės, kaimyno (gal net ir valdžios), nors visi skirtingi ir visiems visko pasitaiko. Tačiau žmonės jai anaipol nėra vienodi. Egzistuoja įvairūs artumo principai, bet jie nesikerta su principiniu nevertinimu. Kuris atvažiuoja, tas geriausias, jam viskas duodama, bet tai, beje, tik jis ir žino. Kai visi atvažiuoja, visi geriausi. Ir širdžiai ramiausia, yra sakiusi, kai suvažiuoja visi. Sūnus visada artimesnis už marčią, bet marti niekada nebus bloga. Apatiniai marškiniai yra arčiau kūno, ir tiek. Atrodo, kad ji tiesiog priima situaciją, tad tie, kurie yra arčiau, būna dažniau, labiau priimti, ir tiek. Šis elementarus kūniškas principas yra būdingas visiems jos palaikomiems santykiams.

Aptariama šeima, kaip ir visos, nėra vienalytė. Jei pabandytume visų šeimos narių reikalus sudėti į vieną vietą, susidūrimai būtų akivaizdžiai matomi, vieno veiksmas ar interesas tiesiog prieštarautų kito interesams. O Veronikai – vieną dieną geriausia, kaip vienas atvažiuojęs sako, kitą dieną – kaip kitas. Tiek, kiek jie nesueina į vieną situaciją, į vieningos šeimos eidosą, visi yra palaikomi. Pasirodo, nebūtina iš atskirų dalykų lipdyti vieną sistemą ar bent jau nebūtina tai daryti nuolat.

Jei įvyksta koks susidūrimas, jis Veronikos yra sprendžiamas taip, kad greičiau baigtųsi, anaipol nesiimant viską išsiaiškinti, nustatyti tikrąsias priežastis ir kaltininkus. Nesiimama ir dėl to, kad veikiausiai neturima „tikrųjų priežasčių“ ir „tikrųjų kaltininkų“ idėjos, susidūrimas įvyko tarp visų, tai visi ir yra galimos priežastys. Vadinas, iš dalies kiekvienas ir toliau lieka atskirai geras. Du mano prisimenami atvejai. Pirmasis visiškai kasdienis ir buitinis.

Sūnus daktaras sako, kad jau apysilpnės sveikatos tėvui nesveika taukai ir kad vietoj jų reikia vartoti aliejų. Tėvas nepripažįsta aliejaus, o ypač kasrytinius (aukštaičių) blynus jame kepti tikrai negalima. Tada ji daro taip: taukų puodynėlėje pasidaro duobutė, į ją įsipila aliejaus ir kepa blynus.

Turint įgimtą „tiesos jausmą“, galima sakyti, kad čia žmogaus apgaulinėjimas. Bet galima pasižiūrėti ir kitaip: kaip į prisiderinimą prie vieno ir prie kito, gebėjimą padaryti taip, kad abu būtų patenkinti ir dar savas supratimas įgyvendintas. Kitas mano prisimenamas atvejis aštresnis.

Marti, labai susijaudinus, lyg supykus kažko, atlėkė su taksi iš miesto pas anytą į kaimą, kur visi buvo suvažiuoję. Taip ir liko neaišku, kokia buvo to priešistorė. Taksistas paprašė 60 rublių. Ji, anyta, nedvejodama išnešė pinigų, nors tai buvo gal dviejų mėnesių jos

pajamos. Kitų buvo pasišnibždėta, kad čia jau mama tai tikrai be reikalo taip padarė – pati atlėkė, pati tegu ir moka.

Tokiu nepagrįstu veiksmu konfliktas buvo kaip ranka nuimtas. Karštis atlėgo. Ir tų giluminių jo priežasčių nereikėjo aiškintis. Visi buvo pateisinti.

Nevertinant atskirų veiksmų, nesiimant spręsti gyvenama tėkme. Slaptas tokios taktikos siekinys – nestabdyti tėkmės, priešingai, daryti viską, kad ji tekėtų laisvai. Bet kuri tėkmė pati turi savybę apsivalyti. Konfliktai ir kiti panašūs reiškiniai stabdo gyvenimą, tad šalinami greičiausiomis priemonėmis. Husserlis, kalbėdamas apie tėkmę kaip pirminio gyvenimo pradinį buvimo būdą, teigia, kad ji „teka pirmyn ir teka atgal“, taip atskleisdamas nelininį ir nevienakryptį pirminio gyvenimo pobūdį, nurodydamas pirminius vienijimosi ir tapatinimosi procesus (cituojama iš Tani 1986: 68). Gyvenimas nevertinant matytinas nei vienos krypties, nei vienos tvarkos nesilaikančioje tėkmėje.

„BAIKA“, ARBA SĄMONĖS ATSAINUMAS

Į vieną pusę nuo jos buvo toks kaimynas. Išgerdavo abu su žmona. Abu stambūs ir stiprūs, didžianisiai. Tikrai nepasakysi, kad būtų prasigėrę. Iš kažkur abu naujai atsikėlę, jau pagyvenę.

Naujiems metams sūnus jai buvo atvežęs butelį Napoleono konjako (nelabai tuo metu jo dar ir būdavo). Po stiklėlių išgėrė iš vakaro ir paliko. Kitą dieną sėdi tas kaimynas, didelis, stambus, už jos spintelės, jos vietoj, ji kitoj pusėj, kaimynas jau baigia tą butelį, šnekasi abu, ar tiksliau, linksi galvom. Ji rami ir net sakytum smagi. Buteliui pasibaigus, kaimynui išėjus, sako: „Baika... baika...“

„Baika“ buvo priežodis, kuriuo Veronika sutikdavo ir palydėdavo kiekvieną situaciją, kurioje kaip ir pritiktų susinervinti, sukeikti ar bent pasakyti „sugadino dieną“. Neaišku, iš kur jos kalboje atsirado šis slavizmas, gal iš tremties, gal vietoj įgytas, bet buvo jai itin prigijęs.

Kaip rodo „Lietuvių kalbos žodynas“, žodis „baika“ turi dvi reikšmes – juoko, juokavimo („Jis daug visokių baikų prikrėtė“ Brt; „Kad ėmė baikauti, tai pilvus sopėjo iš juoko“ LŠ) ir menkniekio, tuščio dalyko („Báika, ir nevalgęs pabūsi – nenumirsi“ Dbk) (LKŽe: baika, baikauti). Didesnį ar mažesnį nesklandumą laikydama „juoku“ ir šitaip parodydama jo „menkumą“, Veronika palaikė kiek atsitraukiantį, neprisirišantį santykį su dalykais, kurie atrodytų tokie ne itin. Sau ir kitiems sakydama „baika“, kad ir nesąmoningai, ji išskeldavo dalykų sąlygiškumą, parodydavo jų ne visa apimantį pobūdį.

Į kasdienius nesklandumus jos žiūrėta ne tik lengvai, leidžiant jiems būti ir praeiti, bet ir su keistu smagumu, kaip ir minėtu atveju sėdint su konjaką bebaigiančiu gerti kaimynu. Lyg visi nesklandumai turėtų savo juokingąją pusę.

Ieškant įvardijimo be neiginio *neįsitraukiančiai*, *neįsiveliančiai*, *neįninkančiai* moters sąmonei, išbandoma atsajūs sąmonės apibrėžtis. Laikytis atsajai, atokiau nereiškia nepalaikyti santykio, veikiau tai santykis per atstumą. Pati sąmonės sąvoka ilgainiui fenomenologų imta kritikuoti dėl jai priskirto aktyvumo. Tuo tarpu atsajai sąmonė žymėtų menkai aktyvų ir vis dėlto esantį sąmonės veikimą.

Paprastai atsainumui suteikiame kiek neigiamą reikšmę, numatydami, lyg būtų netinkama laikytis atokiai, neįsitraukti. Šiame kontekste tas pats veiksmas, ar tiksliau, ta pati laikysena pamatoma kitomis galimybėmis. Iškyla atvejai, kai neįsitraukiant galima pasiekti daugiau nei įsitraukiant. Lėtasis pas greitąjį pareis – palengva daugiau padarysi.

Kai vežė į Sibirą, turėjau pasiėmusi savo maldaknygę. Vagone buvo dar kita panaši moteriškė. Ją pakalbinau, ir pradėjom abi giedoti Marijos litaniją.

Veronikai, prisimenančiai šį giedojimą po daugybės metų, jis atrodė svarbus ir tinkamas. Kartu buvo galima jausti, kad ji buvo tokiu poelgiu patenkinta. Litanija, malda, kai sunku, ne tik šaukiamasi perkeitimo, bet ir grįžtama į ramesnį santykį. Ir ritmas ramina. Ramesnis santykis atsiranda kartu su atstumu, kada gebama laikytis bent kiek atokiau. Beje, litaniją ir dar kažkokią keistą maldą, lyg mamos mokyta, iš kartojamų kelių žodžių senatvėje ji dažnai kalbėdavo. Ir dar atkreiptinas dėmesys, kad ji nepasakojo, kiek vagone buvo šeimų, kuriame kampe jie praleido tris savaites, kaip buvo trošku, kaip jos vyras, mokėdamas kiek rusiškai, sugebėjo išprašyti kareivio, kad neuždarytų durų aklina. Visa tai mano sužinota iš kitų šios situacijos dalyvių. O Veronika, galima sakyti, pasakojo apie tai, kaip giedama litanija jos dvi perkeitė ir bent kiek išlaisvino šią situaciją.

Kaip prisimena jos septyniasdešimtmetė duktė, ji „nešaukdavo nieka ant vaikų“, nors kartais jaudindavosi, ypač kai jie ilgai negrįždavo. Ir nėra pakėlusios rankos. „Negalėjau vaikui sušert“, – pati yra sakiusi. Vis dėlto anūkė, kurią ji ilgiau augino, prisimena nuo jos „gavus“. Gal to ir neprisimintų, kaip neprisimena ir už ką gavo, jei tai nebūtų kelis kartus jai pačiai pasakota – „...ir sušeriau, vaikas verkia, ir pati verkiu“. Toks išgyvenimas tik patvirtintų, kad ji išties negalėjusi suduoti.

„Negaliu sušert“ yra sąmonės būseną, sulaikanti nuo tam tikrų veiksmų, neduodanti jiems pagrindo. Čia būtų galima kalbėti apie atstumą palaikančią sąmonę. Atstumą, kuris išryškėja, ima veikti pasitaikius nesklandumams. Tai sąmonės įgūdis tiesiogiai nereaguoti, neįsitraukti į situaciją. Psichologų ši sąmonės atstumą patariamą įgyti suskaičiuojant iki dešimties prieš imantis veiksmo.

Šios situacijos artimos jau minėtoms, kai žmogus nėra pervertinamas dėl kiekvieno jo poelgio. Abiem atvejais galėtume kalbėti apie palaikomą atstumą arba laikymąsi kiek atsajau nuo to, kas vyksta. Matant, bet neįkliūvant.

Ilgai ieškodama žodžio mamos ramumui apibūdinti Veronikos duktė pavadina jį lėtumu – „ji buvo tokia lėtesnė, nu, pavadinkim“. Ramybė, matyt, iš principo yra lėta, tyli ir lengva. Beje, šių trijų žodžių vartoseną susipina: pasakymas „iš lengvo, palengva“ yra sinonimiškas pasakymui „iš lėto“ (LKŽe: lėtas); žodis „prilėtinti“ turi reikšmę ‘pritildyti’ (LKŽe: prilėtinti).

Tačiau moters lėtumas anaipol nėra suprastinas kaip lėta reakcija. Sužinojus kokią naujieną, jai dažnai akimoku būdavo aišku, kaip pati elgsis. Antai vos išgirdusi apie būsiančias anūkės vestuves, ji žinojo, ne tik kad važiuos, – nesvarbu, kad toli nuo namų (kaimiečiams, sako, sunku gyvulius palikti), – bet ir ką dovanos, o gal net ir ką per vestuves pasakys (prie to dar grįšime).

Ir dar vienas gabalėlis iš pokalbio su Veronikos dukra:

Po mano gimimo išėjo rugių imt, gal po savaitės. Tėtis pjovė, ji ėmė. Tėtis sako: ai, nepriėję rugiai, ką čia pjausim, einam namo. Galgi ji blogai atrodė. Po to mama apsirgo. Atėmė ranką ir koją. Jei būt nepametę darbo, sakydavo ji, būt gal ir visaip buvę... Kai jau grįžom iš tremties, Šilagaliuos gyvenom, reikėjo mamai eit rugius imt, ji jauna dar buvo, nuėjo, kitą dieną sako: negaliu. Tada aš ėjau vietoj jos aštuonias valandas. Visokius darbus dirbau, bet kito tokio sunkaus nėra. Tai va. Ji vis pasakodavo: atėmė ranką ir koją, gulėjau gulėjau taip su vaiku, buvau buvau lovoj, atleido ranką, po truputį skausmas ėjo, ėjo taip vis žemyn koja, žemyn, ir pro kojos pirštus išėjo visas skausmas.

Šiuo kartu norėčiau atkreipti dėmesį tik į pasakojimo pabaigą. Skaudamas kūnas yra linkęs įsitempti, tuo tarpu čia matome, kaip skausmas atsitraukia iš atpalaiduoto kūno. Moteris pasakoja apie jį kaip apie beasmenį, subendrėjusį, išsklidusį – *skausmas ėjo, ėjo taip vis kūnu žemyn ir išėjo*. Liga, matyt, tuo metu buvo tokia, kad niekas nežinojo, kaip ją gydyti, beliko *gulėt gulėt, būt būt*. Šitą pasyvų gulėjimą palaikė toje pačioje lovoje laikomo kūdikio šiluma – „gulėjau taip su vaiku“. Juk ta pati situacija galėtų būti interpretuojama ir visiškai priešingai – „verkiau verkiau, kad mirsiu ir tokį mažą kūdikį paliksiu“. Ir viskas vėlgi vyko lėtai – *gulėjau gulėjau, buvau buvau, skausmas po truputį taip ėjo, ėjo*.

PAMATYTI SPRENDIMAI, ARBA „MANO MUZIKOS NEGROS“

Iš to, kas rašyta lig šiol, gali savaime formuotis pasyvišs, tėkmei atsiduodančios moters įspūdis. Tačiau Veronikos gyvenime akivaizdus jos gebėjimas priimti sprendimus. Taigi, viena vertus, matome ją nevertinančią, lyg pasyvią, kita vertus, iš gyvenimo pasakojimų regime ją „sprendžiančią“ (rašau kabutėse, nes tai vėlgi sąlygiška, pasirinkta sąvoka).

Pradėsiu nuo dviejų ribinių situacijų, jomis norėdama parodyti, kad sprendimo veiksmas išties yra. Pirmoji situacija – tekėjimo – pateikiama atpasakojant ne kartą girdėtą Veronikos pasakojimą:

Atvažiavo pas mani piršliais. Susėdo, viską papasakojo. Stiprus ūkininkas, dainingas, štuksaunas, ilgai bernavęs, keturioms seserims geras dalis jau išmokėjęs. Klausia manęs, ar tekėsiu. Pagalvojau: paukšteliai, ir tie pirma snapeliais pasibrauko, o čia nė piršteliu nepaliesta, – netekėsiu. Taip ir atlikau.

Po kiek tais laiko piršlys, žinodamas, kad jis kitos nenusižiūri, kad tos pačios nori, susitikęs sako jam: pasikeitė daug kas, tėvas numirė, brolis apsivedė, jau nebus jai taip gera namuos. Tada vėl atvažiavo piršliuos. Piršlys jau buvo gudresnis. Kai visa pakalbėjo, sako mums: jūs eikit lineikos pažiūrėti (su kuria jie buvo atvažiavę). Nuėjom, susėdom lineikon, graži lineika, paėmė ranką, pakalbėjom. Tada jau sutikau.

Antrasis pasakojimas apie Veronikos vyro mirtį. Vaikai tada jau buvo sukūrę šeimas ir išsklidę po Lietuvą, nė vienas prie namų neužsilaiškė. Telefoną namie tik vienas turėjo. Iš pokalbio su Veronikos dukra:

Visi atvažiavo vaikai iš vakaro. Baisiai pustė, o mane atvažiavo paimit rytą. Iš vakaro kunigą vežė iš Daugailių, stūmė mašiną. Nes tėtis visokius ženklus vis rodė, kol suprato atvežt. Jis viską girdėjo, suprato iki galo. <...> Tai mes visi tris dienas buvom. Mes su mama visai nemiegojom, berniokai tai dar išeidavo pas kaimynus kiek pamiegot. Ke-tvirtą valandą ryto mirė.

– *Man pasakojo, kad mama buvo suklupdžius visus vaikus, kai mirė. Bet jei jis tris dienas mirinėjo, tai, vadinasi, kai numirė, visi suklaupė?*

– Ne kai numirė. Taip ir buvo. Visi klūpėjom prie lovos mirštant, ir dar buvo maža mergytė, tai ją pažadino, nes, sako, kai žmogus miršta, niekas negali miegoti. O mama skaitė kokią tai maldą.

– *Kaip suprato, kad miršta, juk naktis buvo?*

– Suprato.

Emociškai skirtingos situacijos, nors abi ribinės. Pirmoji jau nugludinta pasakojimo, antroji keliama iš gyvos atminties. Pirmuoju atveju – sutinka tekėti, antruoju – sukviečia vaikus tėvui mirštant. Abiem atvejais pati situacija nėra pasirenkama, bet akivaizdu, kad ji yra kuriama Veronikos prisiimamu būdu. Būdo prisiėmimo ir pasirodo veikianti sąmonė, steigianti tam tikrą santykį su tuo, kas vyksta.

Abiem atvejais esama ir išorinių aplinkybių. Prie brolio šeimos ne taip smagu gyventi kaip pas tėvus. Ir iš jaunikio pusės nurodoma: dalys išmokėtos, motina nepajėgi. Racionaliai apčiuopiama, kad tekėjimui situacija yra tinkama. Beje, apie

savo vyresnės sesers santuoką, prisimena Veronikos duktė, mama dažnai pasakydavo: „Buvo ty dvi seserys ir motina, tai kam ty dar reikalinga marčia devyniolikos metų, ir tėvai kur žiūrėjo...“ Antruoju atveju sprendimus priimant taip pat dalyvauja objektyvios aplinkybės: matome, kad tėvas pats prašė kunigo. Taip pat žinoma, kad prieš kviečiant vaikus buvo atvažiavusi greitoji ir, matyt, savo nuomonę pasakė. Ir vis dėlto, nepaisant šių išorinių paskatų, jai reikia priimti sprendimą: *dabar* visus kviesti, *dabar* klupdyti. Šis pasakojimas kiek primena Jono Basanavičiaus skelbtus sakmėms priskiriamus pasakojimus apie mirties ženklus ir mirties dienos žinojimą, kaip senelis, lemtingajam laikui atėjus, visus meilingai atsisveikina, atsigula ant lovos ir numiršta (plg. BsV: 132).

Atrodo, kad nėra paaiškinimo, kaip sprendimas yra priimamas. Į klausimą „Kaip suprato?“ atsakoma paprastai: „Suprato.“ Be abejonės, veikia sukaupta patirtis, ir vis dėlto atskira būtinybė suvokti konkrečią situaciją išlieka. „Musu tevelis laimingas kad jus visi buvot prie mirima valantos“, – randame bendrą Veronikos nuostatą laiške ([1984.~III.1]). Ir pasakojime akivaizdus supratimas, kad reikia būti šalia. Neišsivažinėti, neišėiti, paskutinę akimirką pažadinti vaiką. Sprendimai priimami būnant vietoje, veikiant minimaliausiomis tarpusavio distancijomis. Niekas negali miegoti ir taip būti atskirai. Visų glaudumas sutelkia situaciją ir galbūt ją atveria, daro perregimą.

Tekėjimo atveju sprendimo motyvas nurodomas; tiesa, jis keistas, ypač tradicijos kontekste – „piršteliu nepaliesta, netekėsiu“. Neatsiradus tiesioginiam sąlyčiui situacija lieka uždara, neaiški ir sprendimas sakytum negali išnirti. Prisilietimas, pasakytas žodis turi galią įtraukti į situaciją ir taip daryti ją skaidresnę. Iš pasakojimo atrodo, kad laikas, praleistas *lineikoj*, Veronikai išties buvo labai įstrigęs. Vertinant tekėjimo ir mirties situacijų skirtingumą, keltina mintis, kad jas ir jose priimamus sprendimus sieja jutiminis įsitraukimas. Veikiausiai aiškumas neatsitiktinai kyla iš artumos.

Šios abi situacijos lengvai gali remtis tradicija, nes yra susijusios su universaliais gyvenimo įvykiais. O štai keli sprendimai, susiję su atskiru likimu. Pirmasis fragmentas – įsimintas Veronikos pasakojimas, antrasis iššifruotas iš pokalbio su jos dukra. Abu susiję su tremtimi.

Pamačiau, kad jau atvažiuoja išvežti, ir pasislėpiau už girnų. Liepė susiruošt, davė laiko. Paėmė vyrą, du vaikus, jau supratau, kad manęs neras. Tada išlindau. Kaip jie be manęs? Duona buvo tik užmaišyta, kepalas nebuvo nė vieno. Miltų pora maišų pasiėmėm. Dar nusukau ir pasiėmiau gramofono galvutę: ruskis mano muzikos negros. Gramofonas stovėjo seklyčioje, svečiams pagrodavom muzikos. Paskui pasakojo žmonės, kad dėl tos galvutės viską išvertė, net pas kaimynus ieškojo, bet negalėjo pagroti.

Tadu jau buvom pasiprašę į pagalbinį ūkį, aštuoni kilometrai nuo Tuluno. Buvo broliui-kui gal mėnuo, gal su keliom dienom, rugsėjo pabaiga, spalio pradžia, tėtei liepė atvežt šiaudų ant bulvių. Tokia buvo gazikas mašina, prikrovė šiaudų daug, per duobes sukrėtė, ir anas nulėkė nuo mašinos ir jam lūžo nugaroj slanksteliai. Ir jį paguldė ligoninė, ir jisai išgulėjo ligoninėj pusę metų ant lintų.

Tai mama paskirstė darbus, man vaikas žiūrėt, man buvo dvylika metų, o broliui karvė žiūrėt, ir palika šitą vaiką mėnesio laika. Pasiėmė padušką pirmam sekmadienį – kaip jis ten be paduškos guli – ir ligoninė, iki priemiesčio aštuoni kilometrai, o dar reikia miesta trys ar keturi kilometrai. A žinai, po gimdymo mėnuo laika. Ir taip kiekvieną sekmadienį, ir dar mamai reikia skubint ateit, nes mes su broliu išeinam, mum pirmadienį į mokyklą. Ji ateina, mes išeinam, ir šeštadienį vakare tik mes grįžtam. Kiekvieną sekmadienį, taip pusę metų su viršum šitaip mes ir gyvendavom. Po pusės metų, tadu tėtei leido pasirėmus jau atsisėst. Apie sunkumą ty niekas nekalbėjo. Kiekvieną sekma-dienį. Kadangi turėdavo karvę, tai kažką padirbdavo, gal ką nunešdavo.

Atidžiau pasižiūrėję į trėmimo situaciją matysime, kad Veronika pirmiausia priima sprendimą pasislėpti, o sėkmingai pasislėpusi priima antrąjį sprendimą – pasiduoti. Nors jos veiksmai neabejotinai spontaniški, ypač pasislėpimas, tačiau jie perorganizuoja esamą situaciją. Pasislėpimu, o vėliau pasidavimu „savo valia“ Veronika pasirodo kaip veikiantis asmuo, kaip atskiras, ne vien kitų manipuluojamas. Sprendimo pasiimti gramofono galvutę negalima suvokti kitaip, kaip tik nepragmatišką ir kūrybinį. Ši idėja ir jos įgyvendinimas perinterpretuoja situaciją, atsiranda lygmuo, kuriame jos dalyviai keičiasi galios pozicijomis. Įtampos ir atsiveriančios nežinios akivaizdoje ji pagalvoja apie muziką ir pati nustato, kas jos muziką gros¹¹.

Bet kuris iš minėtų sprendimų yra ne tik spontaniška situacijos interpretacija, juo išties apsisprendžiama ilgam – santuokai ar tremčiai, apsisprendžiama priklausyti toms situacijoms, jas pakelti. Valia ištvirti yra aiškiai matoma, kai tarp visų silpnųjų ir artimųjų – kūdikio, savęs po gimdymo, vyresniųjų vaikų ir vyro ligoninėje – nustato tvarką. Kiekvieną sekmadienį, daugiau kaip pusę metų, palikusi vaikus, per šalčius, sniegus eina lankyti vyro. Valia išlaiko tokį sprendimą. Ja pagrįstas ir įsikūrimas Sibire, kada įrengiama žeminė karvei, išplėšiami kelmai dėl lopinėlio žemės bulvėms, nusiperkama siuvamoji mašina, galų gale kada paskirtų darbų labai pakeliantiems vaikams ramiai ir palaikančiai pasakoma: „...o ką, vaikel, padarysi, reikia vis tiek“ (iš pokalbio su Veronikos dukra).

11 Žaidybiškumu ši situacija artima kitai. Albume buvo jos jaunos nuotrauka su užrašu: „Dainuok Juozeli gražias daineles / Ir buk linksmas visados / Tik prisimink mano žodžius / Aš taves neužmiršiu nikados.“ Iš vardo galėjai suprasti, kad nuotrauka skirta būsimam vyrui, tačiau, pasirodo, ji buvo dovanota kitam. Šiam pradėjus suktis apie kitą merginą, Veronika nemačiomis nuotrauką atsiėmė. Tyliai savo sugrąžino sau. Pasakodama ji neabejojo gerai pasielgus, o dar ir džiaugė, kad vardai sutapo.

Bandant suprasti Veronikos sprendimų pobūdį, pirmiausia įsiklausytina į Motiejaus Valančiaus „Vaikų knygelėje“¹² perpasakotą Ezopui priskiriamą pasakėčią, kurią ji atsistojo papasakoti jauniems vietoj vestuvinio palinkėjimo. Vienu arkliu keliavo tėvas ir sūnus. Tėvas pasodino sūnų ant arklio, o pats ėjo pėsčias, sutiko žmogų. „Tėvas eina pėsčias, o berniukas, kuris galėtų bėgti, joja, kur tai matyta!“ – nusistebėjo jis. Tėvas pagalvojo: gal gerai sako, ir užsėdo pats ant arklio... Taip išbandė visus galimus būdus, bet sutikti žmonės vis stebėjosi, kad ne taip yra, kaip reikėtų. Paskutiniu bandymu abu ėjo pėsti ir arklį vedėsi, o sutiktasis sakė: „Na ir kvailiai! Turi arklį ir nė vienas nejoja.“¹³

Pasaka išsako aiškią pasakojančiosios nuostatą: daryk taip, kaip pačiai ar pačiam atrodo, savo gyvenk. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kiti kelyje pasirodo be savos kelionės, vaikų ir arklių, tik kaip vertinantys, iš principo kitokie nei ankstesnio skyriaus Bronytė, kur „nigdi blogai nesakys“.

Aiškėja, kad Veronikos sprendimai vengia kitų siūlymų. Ne jais remiasi. Tad veikiausiai jie kyla iš intuityvaus situacijos suvokimo. Kaip saulėtas pasienis gali „pasakyti“ šeimininkei, kad jis tinkamiausias pomidorams augti (Šmitienė 2011: 30, 34), taip, matyt, ir ne tokios reikmeniškios situacijos gali įgyti išraiškų skaidrumą, kada sprendimas yra *matomas*. Dar du fragmentai: pirmasis iš pokalbio su Veronikos anūke, antrasis – su jos dukra.

Jie kiekvieną vakarą grajindavo kortom. Bobutė sakydavo: *aš gi matau*, kad jei nepasduosi, tai negerai. Pasduodi, ir nuotaika gera visą vakarą. Reikia duot išlošt, *gi matau*.

Jai pradėjo labai skaudėt ranką. <...> Utenoj gydė, neišgydė. Tada pasiėmė Kaunan, padarė tyrimus. Utenoj gydė nervų uždegimą, o Kaune nustatė kaulų retėjimą, paskyrė tabletes ir jai padėjo, daugiau neskaudėjo. Bet ji vis buvo Kaune.

Tada sūnus turėjo kokių darbo reikalų Utenoj, ir ji kaip tais greitai, iš vakaro tik sužinojus, įsiprašė, sako, reikia pažiūrėt, ar viskas gerai namuos. Atvažiavo namuos, ji išlipo, sako, tai tu gali važiuot jau... Ji nė negalvojo grįžt. Buvo ir pasiėmus kas būtiniausia.

Pirmuoju atveju yra tiesiai sakoma, kad *aš gi matau*, kaip reikia daryti. Panašiai ir antruoju – vos išgirdusi apie kitų planus, staiga pamato galimybę grįžti namo ir jai

12 Minimą siužetą Valančius įpina į savo pasakojimą „Melnikas“ (VlnčVK: 44–46).

13 Beje, Ezopo variantas šioje vietoje nesibaigia. Tėvas ir sūnus išbando dar vieną būdą: surišę asilui kojas, pririša jį prie karties ir bando nešti. Jiems einant per tiltą, asilas pasimuisto ir įkritęs į upę nuskęsta (Ashliman 2004: 56). Tokia pabaiga atskleidžia, kad tėvas ir sūnus išties buvo kvailiai. Valančiaus ir mūsų pasakotojos variantuose (taip pat ir vieninteliame variante, įtrauktame į pasakojamosios tautosakos katalogą (KbLPTK 2 91), ezopiškos pabaigos atsisakoma ne atsitiktinai. Tekstu ir apibendrinimu rodoma, kad viskas su šio pasakojimo veikėjais būtų gerai, jei tik taip nesistengtų kitiems įtikti.

apsisprendžia. Apimantis aiškumas remiasi situacijos pamatymu ir to „pamatymo“ nepaleidimu. Tad kartu reikėtų kalbėti apie pasitikėjimą savo matymu ir įgūdį jo laikytis, jį įgyvendinti.

Jos laišškai, kuriais sukviestas vaikus į bulviakasį, turėjo tokią sakytum pastovia struktūrą: pasakojimas, beveik poetinis, apie rudenį, o tada lapo apačioje – tą ir tą šeštadienį atvažiuokite kasti bulvių. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šios dvi dalys tarpusavyje nesusijusios, bet, atidžiau įsižiūrėjus, nesunku suprasti, kad pabaigoje ji nesako nieko nauja, tik apibendrina: ir medžiai, ir paukščiai, ir bulvienojai jums, vaikeliai, sako, kad jau laikas bulves kasti.

Pamatomas sprendimas yra nepoleminis, nereikalingas kitų komentarų ir vertinimų. Vaikai, seniai kalbėję, kad nelaikyk karvės, važiuok šen ar ten, jau buvo pripratę, kad neklauso jų, vieną dieną sužinojo, kad karvė parduota, – atvažiuokit pasiimti. Pirmą raginę, dabar nežinojo, ar priimti jos sprendimus, o gal pakeisti savo poziciją, kaip tie sutiktieji kelyje. Cituoju iš pokalbio su Veronikos dukra:

Nuvažiuoju, o ji jau susidėjus pundukus, taip pasidėjus ir sėdi jau, laukia. Ir kaimynė atėjęs, sako: tu man atiduok ar parduok tą Mariją, kur per majavas pas tave visada būdavo. Ir taip praša. O ji sėdi, ir nieka, ir neatidavė. Nors taip viską atiduodavo, ir pinigų skolindavo.

Pamatomai, pasirodantys – taip galima įvardyti aptariamų sprendimų būdą, kas dar kartą iškelia sprendimo sąvokos sąlygiškumą. O kartu grąžina prie minėtų Merleau-Ponty tylių ir slaptų sprendimų. Kai „Juslinio suvokimo fenomenologijoje“ rašoma apie sprendimų pasirodymą situacijoje, „tarp daiktų“, taip ir nėra iki galo aišku, kodėl jie priskiriami asmeniui. Maža to, filosofas teigia, kad „vienintelis būdas, kuriuo galiu prarasti savo laisvę, – tai bandymas apeiti savo gamtinę ir socialią situaciją, užuot ją priėmus ir per ją susitikus su gamtos ir žmogaus pasauliu“ (Merleau-Ponty 2002: 529–530). Teigia, kad laisvas esi ne pasirinkdamas tai, ką išgalvoji, bet priimdamas tai, ką pamatai. Aprašyti Veronikos atvejai padeda suprasti Merleau-Ponty, atskleisdami veikimo dvigubumą: situacija yra priimama ir kartu šiuo priėmimu formuojama. Kiekviena minėta situacija be Veronikos liktų esmingai kitokia. Mirštantis numirtų be vaikų ir be laimės. Ligonis sirgtų „be pagalvės“ – nelankomas. „Rusas“ grotų jos muziką. Neigdama šias situacijas, jų nepriimdama, tai yra atsisakydama jas formuoti, interpretuoti ir perinterpretuoti, „bandydama apeiti savo gamtinę ir socialią situaciją“, ji išties liktų nelaisva, nepaisant to, kokios varžančios ir įrėminančios kai kurios situacijos būtų. Mintis išsukti gramofono galvutę, pragmatiškai žiūrint, jos gyvenime neturi jokios prasmės – galvutė Sibire (jei dar jį pasieks) nesušildys ir nepamaitins. Tačiau būtent išsukdama galvutę ji priima situaciją ir lieka laisva, tapati sau, kaip ir tada, kai pralošia kortom, žaidybiškai

priimdama kito nuotaikas, jo paprastą norą laimėti, visa tai apžaisdama ir pasiduo-
dama lieka laisvesnė nei išlošdama.

„Kaip pasirodė“ yra fenomeninė veikimo paskata. Išnyranti ir panyranti. *Priei-
namai neprieinama*¹⁴. Ši Husserlio sąvoka nurodo fenomeninių paskatų būdą: kai
mintyse kyla kas nors svarbaus (arba ir nesvarbaus), staiga aiškiai suvoki, kad ga-
lėtum ką nors padaryti, tačiau kitą dieną to aiškumo jau nebūna. Kaip išnyra, taip
ir panyra. Gali gyventi iš aiškumo akimirkos, ir lygiai taip, matyt, gali ją pamiršti,
paleisti, nepastebėti.

„VISI TIK ŠNIBŽDA, KOKIOS KASOS GELTONOS“,
ARBA BUVIMAS PATENKINTA

Buvimas patenkinta iškilo rašant apie kitas lengvos sąmonės savybes. Jau pirmame
skyriuje apie „nežymius dalykėlius“ buvo užsiminta, kad Veronika yra patenkinta
savo klevu, savo *pečiūm*, tais keliais daiktais, kuriuos turi. Kartu buvo suvokta, kad
tie daiktai išliko mano atmintyje ne tiek dėl jų pačių, kiek dėl jos santykio su jais.
Nėra taip, kad pasitenkinimas būtų nepertraukiama būseną, ir vis dėlto akivaizdu,
kad jis vyrauja, sudaro foną ir kartu struktūrą, kad ankstesnės sąmonės savybės
negali būti atskleistos be šios, nes sudaro vieną veikiančią visumą ir neaišku, kuri
kurios yra pasekmė. Kai nutrūkusi karvė pereina kaimynų daržus ar kai kas pasako,
kad ji, Veronika, ką nors daranti ne taip, buvimas patenkinta pasitraukia. Jos veido
išraiška tuomet būna tokia, lyg ji nesuvalkė, kas vyksta. Svarbu pastebėti, kad
šis „nepasitenkinimas“ nepereina į kalbą: nei ji bando atsakyti ją užkabinusiam,
nei ieško palaikymo kitiems tai pasakodama. Kalbos reflektyvumui netarpinin-
kaujant, galbūt jis taip ir lieka nesuvalkė, nesuformuoja kaip tematizuotas
nepasitenkinimas.

Kaip ryškiausi, savarankiškiausi buvimo patenkinta epizodai iškyla Veronikos
vestuviniai pasakojimai.

Tada nuvažiuoju miestelin. Nupirko man naują paltą, suknutę, batelius, visa, aptaisė
gražiai. Sutarė su kunigu, kad rašyt laiškas vyskupui, kad nereiktų užsakovų laukti. Kad
jau sutarėm, tai tuoj buvo vestuvės.

Kai jau atvažiuoju į vyro pusę, ir išvedė mane šokti. Visi tik žiūri aplink sustoję,
žinai, labai gerai apžiūrėt jaunųjų. Žiūri ir tik šnibžda jau žmonės: puiki jaunoji. Visi tik
šnibžda, kokios kasos geltonos ir storos, gerą paėmė žmoną.

.....
14 *Prieinamas neprieinamumas* – tai suvokimo ypatybę atskleidžianti Husserlio sąvoka. Neprieinamu-
mas Husserliui nėra kitas, paslėptas prieinamumas. Jis yra prieinamumo viduje, kaip jo pasirody-
mo dalis. Victoras Biceaga šią sąvoką aiškina patirties pasyvumo lauke (Biceaga 2010: 11, 116).

Vestuvių istorijose pasakotoja patenka į dėmesio centrą. Tokia padėtis gali pasirodyti išskirtinai neįdomi, bet pasakojančiai taip nepasirodo. Ji ne tik leidžiasi aptaisoma, apžiūrima, bet ir tuo džiaugiasi. Nuotraukose matome, kad ji ir lig tol buvo neprastai apsirengusi, o ir pati santuoka buvo apylygė, tad aptaisymas buvo veikiau gestas nei būtinybė. Galimos įvairios savo vestuvių interpretacijos. Tyliu sprendimu pasirenkama viena jų, net ir po penkiasdešimties metų girdima jos balse ir matoma veide. Bet kodėl kaip tik tokia?

„Lietuvių kalbos žodyne“ išryškina dvi žodžio „patenkinti“ reikšmės: ‘vykdyti norą’ („Pasistengiu patenkinti tamstos norą“ Blv) ir ‘laikyti ką pakankamu’ („Jis gyveno tėvo paliktuose namuose ir, daug nesivaikydamas, tenkinosi pelnu, gaunamu iš savo verslo“ J.Balč) (LKŽe: patenkinti). Šios dvi reikšmės atidengia dvikryptį procesą vieno reiškinio ribose: norų kėlimą ir taikymąsi prie situacijos. Reikšmės vienija atitikimas, kuris gali būti pasiekiamas skirtingais būdais – gali, kiek nori, arba nori, kiek gali. Norų tikimas situacijai, situacijos – norams duoda gerą gyvenimą, o kartu ir pasitenkinimą („Tėnkinsies mažu, i bus gerai gyvėt“ Btg – LKŽe: tenkinti). Žodis „tenkinti“, ypač senesnė jo vartosena, turi džiaugsmo reikšmę. Pats pasitenkinimas žodyne apibrėžiamas kaip džiaugsmo jautimas, o džiaugsmas – kaip didelio pasitenkinimo jausmas (LKŽe: tenkinti, džiaugsmas).

Šio žodžio reikšmės lauke galime matyti tam tikrą vertybinę kaitą. Atrodo, kad tai, kas tinka, patenkina, buvo laikoma geru ir džiuginančiu. Tačiau žodis „patenkiamas“ šiandien yra apibrėžiamas kaip ‘vidutiniškai geras’, taigi numato, kad būna ir kiek geriau. Patekęs į švietimo sistemos vertinimo skalę, šis žodis ima žymėti vidurį tarp labai blogo ir labai gero. Vadinasi, pasitenkinimas vis labiau suprantamas kaip pakenčiama, bet anaipol nedžiuginanti padėtis.

Viena vertus, nepatenkintą žvejo žmoną iš pasakos apie auksinę žuvelę galime vertinti dėl neribotos jos vaizduotės, tačiau kartu gauname pamatyti, kad vaizduotės nepažabojamumas pats sau tampa riba. Taikymąsi prie situacijos, tenkinimąsi ja galėtume laikyti asmens individualumo, jo tapatybės ribotumu. Grįždami prie vestuvinių pasakojimų matome, kad apsiribojimas pasirinkta situacija gali ir išlaisvinti, leisti būti patenkinta ir džiaugsminga. Sutikdama tekėti, priimdama „pasirodžiusį“ sprendimą, Veronika pasako, kad situacija jai tinkama (kaip ir ji tinkama situacijai). O jei tinkanti, tai ir patinkanti. Ji priima ją kaip savo, kaip nuo šiol jai priklausančią, apsiriboja ja ir kartu savo patirties plotmėje tampa jos karaliene.

Gali būti, kad toks Veronikos pasakojimas yra palaikomas girdėtų vestuvinių istorijų – motinos, tetos, senelės, perduodančių tam tikras sąvokas ir situacijos suvokimo galimybes – pasitikėjimą, kad esi tinkama ir puiki. Kaip panašų paminėčiau Lukšienės pasakojimą, kaip gražiai ir ilgai jie važiavo, visur sniegas, o ji su naujais jaunikio nupirktais veltiniais sėdi. „Su žvaguliais, su kasnykais arkliai aptaisyti. <...> Prie žvangulių kaspina. <...> Spalvoti, visoki. <...> Gražu buvo. <...> dzen dzen dzen,

jau važiuoja su arkliais“ (LTRF cd 85/9/)¹⁵. Atrodo, kad moterys, prisimindamos savo vestuves, tebesidžiaugia, tebesigroži. Nors būta visko, – Lukšienės skolintas vestuvinis žiedas nuslydo nuo rankos ir buvo kitos pavogtas, – tačiau kažkokiu būdu nesklandumai nestelbia pasitenkinimo ir pasakojant apie vestuves pasakojama apie jį.

Buvimą patenkinta ir su juo susijusį pasitikėjimą randame ir povestuviniuose Veronikos pasakojimuose.

Atitekėjau, jau po vestuvių reikia duona kepti. Aš jau minkau, sunku duona gerai išminkyti. Ateina mama jau jo, sako: gal tu, marčiute, nemoki. Gal tau reikia padėti? O aš viską moku. Iškepiu, duona gera. Visa jau mokėjau.

Jie augino grikius, mes tai grikių neturėjom. Tai kai pirmą kartą kepiu iš grikių miltų, – juodi blynai, ir gana. Einu pas anytą, sakau, gal nemoku kepti. O ji sako: iš grikavų miltų visada juodi blynai, viskas gerai. Matai, viską gerai dariau.

Tėvai jo buvo seni jau visai. Sutarėm gerai. Mokėjau elgtis. Senam svarbu kąsnio neatiskirk, žodžio neužkark, ir viskas bus gerai. Iš miesto bandytes tokias mažytes parvežiau, tai dėkojo labai.

Ji moka darbus, moka elgtis, ir ją tai džiugina. Be konteksto šitokios kalbos gali pasirodyti ir kaip pagyros. Pirmiausia pažymėtina, kad pasitenkinimas savo veikimu pasirodo ne kasdieniame kalbos sraute, bet susiformavusiuose, kartojamuose pasakojimuose. Antra, pasitenkinimas savimi juose yra neatsiejamas nuo pasitenkinimo gyvenimu. Kaip tik tai veikiausiai ir skiria pasitenkinimą nuo pagyros. Ir dar pridurtina, kad galvodama apie savo darbų mokėjimą Veronika kažkokiu slaptu būdu išvengia lyginimosi su kitais. Lyg savo gyvenimui yra viena, pakankama, tinkanti.

Gyvenimo pasakojimai veikiausiai nėra kuriami iš jiems netinkamų atsitikimų. Kai kuriais atvejais galima matyti, kaip motyvai jiems atsirenkami, išieškomi. Kai prasidėjus Sąjūdžiui tremtinius kviesdavo į susitikimus, paprašyta pakalbėti, ji pasakė, kad iš Sibiro jie grįžo labai turtingi. Leidusi visiems nustepti, paaiškino – atsivežę sūnų, neįkainojamą turtą (iš pokalbio su Veronikos dukra ir anūke). Ji rado tremties pasakojimą, kuris atitiko jos strategiją, dar kartą rodančią, kad įsitraukimas į gyvenimą nėra tolygus.

Jei žiūrėtume kasdienybės, ne pasakojimų, matytume, kad buvimas patenkinta nėra vien savaimis, kad jis yra saugomas. Saugomas pirmiausia nuolat pastebint kitų prielankumą, kad ją rūpinasi, pas ją užaina, atsiunčia siuntinius, laiškus ir t. t.

.....
 15 Dar vienas pavyzdys – žinomos dainininkės Anelės Čepukienės vestuvinis pasakojimas. Nors tai graudi istorija, našlaitė ištekinama už nemylimo, bet ir jame pasikartoja: „Parvažiuoju į vyro namus <...>. Visi žiūri į mano veidą ir sako: – Tai laimė Petro – tokią gražią paėmė žmoną!“ (ČpOTK: 266).

Kaimo moterys jai sakydavo: „Aplankė tave, ilgai pabuvo, dabar išvažiavo, tai jau dabar verksi.“ O ji visada atsakydavo: „Nereikia galvot, kad išvažiavo, reikia sakyti, kad aplankė, reikia džiaugtis. Mane tankiai aplanko“ (iš pokalbio su Veronikos dukra).

Labai nuoširdžiai dekoju visiam bet labjause Laimutei už Dovanas, kurias gavau prieš nauju metu kas buvo ateja tai pavaisenu <...> labai graži skarytė turėsiu Bažničian nuvazuoti (iš laiško 1982.I.3).

Naujus metus sutikau pas Joną Maniusi <...> buvo 80 m minejimas labai papuostas stalias buvo ir gėrem sampana gal rasiau kučias valgiau pas Aliuti o bažnyčiai buvau Antazavei (iš laiško 1982.I.3).

[B]uvom Bazničiai buvo mišios už seneli o paskui važiavo pas Rimša mums ti primilėjo ir man atvežė namo (iš laiško [1984.III.~20]).

Nors gyvenimas ganėtinai skurdus, jos pastebimas kiekvienas žmonių susijimas. Vertinamos jo detalės – papuoštas stalias, nepažįstamas šampanas. Nepakanka pasakyti „buvom pas Rimšą“, ji sako: *mums ti primilėjo ir man atvežė*. Gyvena senoviniu suvokimu – kai svečiuojiesi, kai tave vaišina, tai tave myli (žr. Šmitienė 2000: 184–185).

Gebėjimas pastebėti prielankumą veikia kartu su sunkumų maldyumu. Jei pažūrėtume į jos laišką, rašytą netrukus po vyro mirties, kai dar „liūdesys nenustoja“, matytume jo keistą struktūrą, kone kiekvienai pasirašomai minčiai ieškoma atsvaros, lengvesnės sąmonės. Net ir dalykai, kurie savaime neatrodo probleminiai, jai yra persmelkti liūdnumo ir nuolat antroje sakinio pusėje jos „atitaisomi“: „Pas mus snieka dar daug bet labai grazus orai <...>.“ Sniegas atskiria nuo kitų, mažiau kas užaina, pačiai sunku išeiti. Sniego sunkumas atitaisomas – „bet labai grazus orai“: „[V]is ilguosi senelio geras buvo musu tevelis <...>.“ Slegiantis ilgesys („vis ilguosi...“) keičiamas mintimi apie kito gerumą („geras buvo musu tevelis“). „Jau Karvite turi Teliuku <...> *bet viskas gerai* viskas tvarkoje“; „[M]an labai gaila kad nepasiemet nei lasineliu nei taukeliu <...> *alia nepages* kita karta tik neuzmirs- kit.“ „[I]r aš kai buvau mazute ir mano kasytes buvo gražios o dabar jau *pasenėjau tik žiauguos* su anukem kad kasyts auklaja“ (iš laiško [1984.III.~20]; kursyvu išskirta cituojant).

Buvimas patenkinta formuojasi pagal situaciją, jos tikimą ir tikimą jai. Kažkoku būdu susidaro abipusis pasitikėjimas ir tinkamumas. Tai vyksta lyg ir savaime, bet atidžiau pažiūrėjus matyti, kad remiasi sprendimais ir įgūdžiais, kad yra palaikoma.

Lengva, rami laikysena, matyt, savaime jima patenkintosios išraišką. Patenkinta būti lengva, nepasitenkinimas, atvirkščiai, sunkina širdį.

GYVENIMO PASYVUMAS, ARBA TYRIMO PABAIGA

Ieškant bendro vardiklio išskirtoms Veronikos savybėms, lengvos sąmonės palai-
kymo būdams, pirmiausia kalbėtina apie *pasyvumą*. Apie jį užsiminta pirmame
skyruije, aprašant nežymų kasdienį moters veikimą, paliekantį įspūdį, lyg jos darbai
nusidirbtų patys. Apie pasyvumą galime kalbėti ir jai neskubant vertinti kitų po-
elgių, ir iki galo neįsitraukiant į gyvenimą, ypač kai jis nesklandus. Jos sprendimų
priėmimo pobūdis, kada jie veikia pamatomi nei pasirenkami iš galimybių įvai-
rovės, irgi leistų manyti, kad ji yra labiau linkusi jų pasyviai palaukti nei aktyviai
ieškoti. Tačiau kartu akivaizdu, kad šis jos pasyvumas iš savo vidaus yra aktyvus ir
net, sakyčiau, greitas, nestabdantis gyvenimo tėkmės.

Pasyvumą paprastai suprantame kaip neveiklumą, tokia yra ir pirma „Tarptau-
tinių žodžių žodyno“ teikiama šio žodžio reikšmė. Lotynų kalboje pasyvumo ir
aktyvumo porą sudaro skirtingų šaknų žodžiai. Iš to galime suprasti, kad lietuviš-
koje versijoje pasyvumas yra aktyvumo užgožtas – suprantamas tik kaip veiklumo
trūkumas.

Imdamasis patirties klausimo, fenomenologijos pirmtakas Husserlis anksti pra-
deda kalbėti apie *pirminį pasyvų gyvenimą*. Japonų fenomenologas Tani pastebi, kad
ši Husserlio mintis ne tik išlieka jo viso gyvenimo raštuose, bet palengva įgyja vis
solidesnę statusą (Tani 1998: 244–245; taip pat žr. Biceaga 2010). *Pirminis pasyvus
gyvenimas* vis labiau suvokiamas kaip savarankiškas, nereikalaujantis kokio nors
antrinio išsivystymo. Jis turi ne tik visas juslinio patyrimo galimybes, bet ir isto-
riškumą, tai yra visų reikšmių klostymąsi, nusistovėjimą, individualią ir kolektyvią
reikšmių atmintį. Pasyvus gyvenimas išsiskiria tuo, kad visi išvardyti procesai vyksta
neišryškėjant aktyviam subjektui.

Naujausi sąmonės tyrimai vis aiškiau kalba apie patirtį, kurioje nepasirodo
atskiras ir savarankiškas subjektas. Tai anaipol nereiškia, kad patirtis aptinkama kaip
anonimiška, ji „prisodrinta patvaraus subjektyvumo ir pirmojo asmens pobūdžio“. Jo
pasirodymai ar aspektai skirtingų autorių įvardijami ikireflektyvia sąmone,
arba savimone, arba tvaria patybe (angl. *fundamental selfness*), maniškumu (angl.
forme-ness), manybe (angl. *mine-ness*) (Zahavi [pasirodysianti spaudoje], 2008).
Japonas Tani, pavyzdžiui, kalba apie tris sąmonės savikonstitucijos galimybes: *aš be
aš* (angl. *I-less*), *numanomas aš* (angl. *implicit I*) ir aiškus *aš* (angl. *explicit I*) (Tani
1998: 422–423).

Iš esmės pirminis pasyvus gyvenimas vis labiau suprantamas ne kaip tam tikras
gyvenimo lygmuo, bet veikiau būdas. Būdas, kuriuo gyvenant dalykai suvokiami
nenutraukiant veikimo, iš veiksmų vidaus. Ir pats gyvenantis save, savo sprendi-
mus supranta veikdamas, be refleksijos duodamo atstumo. Veikiantysis subjektas
neišryškėja, kartu neišryškėja ir jo veiksmų objektas. Jiems abiem neišryškėjant
neatsiranda tarp jų atstumo. Čia dar kartą galime prisiminti lyg savaime susidarantią

sodybą ir mįslingą Meko ištarmę apie nedirbtus darbus: mes tik girdėm arklius, kai jie norėjo gerti. Šis Meko sakiny sveda iš vieno gyvenimo stiliaus į kitą. Iš aktyviojo į pasyvųjį. Tad pasyvumas ir kitas subjekto statusas (kai jį net sunku vadinti subjektu) yra esminės kategorijos permąstant lengvos patirties galimybes.

Jei grįžtume prie žodžio „pasyvumas“ dar kartą ir vietoj tarptautinių žodžių žodyno atsiverstume lotynų kalbos žodyną, pamatytume, kad *passivus* lot. ‘pagaulus, imlus, jautrus’. Būdvardis kilęs iš veiksmožodžio *patior*, reiškiančio ‘kęsti, patirti’. Tad pasyvumą ir aktyvumą galima suprasti kaip du skirtingus buvimo būdus – veiklų ir imlų. Pasyvus gyvenimo būdas leidžia geriau suprasti šio straipsnio medžiagą: ir savaiminį susiklostymą, ir tariamą neveiklumą, ir polinkį nevertinti, taip pat ir kitokį gebėjimą žinoti, kaip veikti.

Knygoje „Per fenomenologiją į dzenbudizmą“ aiškindamas jam rūpimą *tiesioginę patirtį* Mickūnas atskleidžia ir jos pasyvumą. Tai suvokimas, kuris pasyviai užplūsta tą, kuris laikosi pasyviai / imliai. Ir kaip tik šiame kontekste filosofas užsimena apie laisvę.

Laisvė Mickūno čia siejama su *atsivėrimu* ir aiškinama kaip *galimybių* pasirodymas. Pasyvus suvokimas pavyksta tiktai *atsiveriant* fenomenui, taigi ir pasyvus suvokimas iš esmės Mickūno susiejamas ir su laisve (Mickūnas 2012: 163). Laisvės ir atvirumo sąsaja nėra tiek netikėta, kiek keista pasyvi jų pasirodymo plotmė: laisvė randama anksčiau, nei išaiškėja pats asmuo, anksčiau, nei „iš pasyvaus suvokiančio gyvenimo iškyla subjektyvumas ir tuštuma“ (ten pat: 158). Ji pasirodo, kai tik atsiveriama pasauliui. Toks suvokimas artimas minėtam Merleau-Ponty įsitikinimui, kad laisvė ir pasirinkimai veikia netematizuotoje juslinio suvokimo plotmėje.

Pasyviame kasdieniame suvokime veikianti laisvė konstituoja „galimybių pilną galimybę“ (ten pat: 179). Galimybių, kurių nėra viena nėra įgyvendinama visiškai ir iškart. „Gyvas, tiesioginis šio suvokimo ‘audinys’ kaipmat į tai atsako – ‘yra daugiau’. Šis atsakas – ne refleksiškas, o tiesioginė esatis, ir ji vis dar priklauso pasyviame suvokimo sluoksniui“ (ten pat: 163). Laisvai plūstantis pasyvus suvokimas neprisiriša prie vieno įgyvendinimo suvokdamas, kad nėra vienas įgyvendinimas neįgyvendino visos galimybių galimybės. Tai suvokiant ir taip liekant laisvam nuo gyvenamojo pasaulio žodžių ir vaizdinių, nereikalaujama pajungti įvairovę vieno fenomeno struktūrai. Laikomasi bekrypčio ir nepozicinio atvirumo. Gyvenimas laisva pirminio suvokimo tėkme, be daugybės nereikalingų prisirišimų turi lengvumo (ten pat: 107–109, 176).

Ir dar kartą grįžkime prie Veronikos tremties pasakojimų:

Kai sužinojom, kad mirė Stalinas, mums reikėjo eit melžti kolūkių karves. Tai mes dviese su kita moteriške pakišusios galvas po karvėm, kad niekas nematytų, *tiek juokėmės, tiek juokėmės*, nėra melžt negalėjom.

Pasakodama šį atsitikimą ji ir vėl imdavo taip beveik be balso juoktis, lyg užsi-krėsdama juoku pati nuo savęs atsimenamos. Tokie perdėm kasdieniai dalykai, kaip karvės ir kolūkiai, jau nekalbant apie tremties ar kitokios prievartos išgyvenimus, gali pasirodyti niekuo nesusiję su grynu ir švairiu tiesiogiai gyvenamu suvokimu, kada pasyviai atsiveriama plūstančioms „galimybės galimybės“. Tačiau plūstantis suvokimas, kurio ieško fenomenologija ir kurį kartais pasiekia dzeno meistrai, nėra kokia nors kita tikresnė tikrovė, jis neegzistuoja atskirai ir kažkaip kitaip nei pasyviai gyvenamas (ten pat: 165–166). Dzadzenas nėra specifinė veikla. Tai atsipalaidavimas įvykių akivaizdoje ir persiėmimas lengvu buvimu (ten pat: 108). Nors filosofas pirmiausia kalba apie žibuoklių žydrynę ir nakties žvaigždynus, jis niekur nesako, kad lengvai negalima išgyventi to, kas sunku. Kada iš žmogaus atimami namai, kraštas, artimiausi žmonės, kada jis ketverius metus išgyvena sunkumus ir nepriekštikus, nežinią ir baimę, gebėjimas staiga pradėti nesulaikomai juoktis veikiausiai rodo, kad per tuos metus jis nesutapo su sunkumu ir baimė, kad sąmonė išsaugojo *galimybę*. Šituo juoku tarp karvių prasiveržia laisvė, kad ir kaip paradoksaliai tai beskambėtų. Vienintele galima skelbta reikšmė nėra vienintelė. Yra jų ir daugiau.

Laisvos, lengvos sąmonės apraiškų ir savybių sąrašas lieka atviras, o jų apibrėžtys – pirminės ir sąlygiškos, vis dėlto tikimasi, kad aprašymai ir bandomosios sąvokos leido atpažinti kai ką iš to, kas jau buvo ir jūsų patirtyje. Nes fenomenologinis aprašymas leidžia suprasti tik tai, ką žinojai, nors ir nebuvai apie tai pagalvojęs¹⁶.

ŠALTINIAI, SUTRUMPINIMAI

- BsV – *Iš gyvenimo vėlių bei vėlnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- ČПОТК – *Oi tu kregždėle: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė*, parengė Norbertas Vėlius, dainų melodijas spaudai parengė Laima Burkšaitienė, Vilnius: Vaga, 1973.
- KbLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 2: *Pasakos–legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą vėlni. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninis variantas, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga per internetą: www.lkz.lt.
- LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.
- LŽ – *Lietuvininkų žodis*, parengė Kazys Grigas... [et al.], Kaunas: Litterae universitatis, 1995.
- VlnčVK – Valančius Motiejus. *Vaikų knygelė*: apsakymai, apysaka, patarlės, Vilnius: Vyturys, 1992.

16 „[Fenomenologinį] aprašymą galima suprasti tik žinant, kas yra aprašyta, o žinoti tai, kas yra aprašyta, galima tik tada, kai esi tai aiškiai intuityviai patyręs“ (Husserl 1975: 56).

LITERATŪRA

- Ashliman D. L. 2004. *Folk and Fairy Tales: A Handbook*, Westport (Conn.), London: Greenwood Press.
- Biceaga Victor 2010. *The Concept of Passivity in Husserl's Phenomenology: Contributions to Phenomenology*, vol. 60, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- [Daujotytė Viktorija] 2005. „Patirties profiliai: pokalbis-studija“, parengė Aistė Birgerė, Giedrė Šmitienė, in: *Sambalsiai*, sudarė Aistė Birgerė, Dalia Čiočytė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 421–554.
- Daujotytė Viktorija 2017. „Tylinčiosios būties dalis prigimtinėje kultūroje: ‘Vai, žydėk žydėk, sausa obelėle...’“, *Tautosakos darbai*, t. 53, p. 17–30.
- Fox Kate 2008. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*, London: Nicholas Brealey Publishing.
- Husserl Edmund 1975. *Introduction to the Logical Investigations: A Draft of a Preface to the Logical Investigations*, ed. Eugen Fink, trans. Philip J. Bossert and Curtis H. Peters, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Jackson Michael 1998. *Minima Ethnographica: Intersubjectivity and the Anthropological Project*, Chicago, IL and London: University of Chicago Press.
- Jackson Michael 2009. *The Palm at the End of the Mind: Relatedness, Religiosity, and the Real*, Durham and London: Duke University Press.
- Jonutytė Jurga 2017. „Tapatumas be stokos: trijų atminties vaizdinių apmąstymas“, *Tautosakos darbai*, t. 53, p. 31–46.
- Kojima Hiroshi 1998. “On the Semantic Duplicity of the First Person Pronoun ‘I’”, *Continental Philosophy Review*, vol. 31 (3), p. 307–320.
- Lingis Alphonso 1982. “Intuition of Freedom, Intuition of Law”, *The Journal of Philosophy*, vol. 79, No. 10, p. 588–596.
- Lingis Alphonso 1997. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, iš anglų k. vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos.
- Merleau-Ponty Maurice 2002. *Phenomenology of Perception*, translated by Colin Smith, London and New York: Routledge.
- Mickūnas Algis 1993. “Phenomenology of Zen”, in: *Japanese and Western Phenomenology*, edited by Philip Blosser, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 263–273.
- Mickūnas Algis, David Stewart 1994. *Fenomenologinė filosofija*, iš anglų k. vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, p. 5–25.
- Mickūnas Algis 1999. “Permanence and Flux”, in: *Phenomenology: Japanese and American Perspectives*, edited by Burt C. Hopkins, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 253–272.
- [Mickūnas Algis, Arūnas Sverdiolas] 2004. *Visa aprėpianti dabartis: Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas*, Vilnius: Baltos lankos.
- Mickūnas Algis 2010a. „Dzeno veikla“, in: Eugen Herrigel. *Dzenas ir lanko menas*, iš vokiečių k. vertė Dalia Kižlienė, Vilnius: Baltos lankos.
- Mickūnas Algis 2010b. “Natural Shinto Images and Transcendental Zen Frame”, *Regioninės studijos*, [vol.] 4: *Japan as Images: Crossing Viewpoints of Europe and Japan*, p. 161–177.
- Mickūnas Algis 2012. *Per fenomenologiją į dzenbudizmą*, iš anglų k. vertė Dalia Kaladinskienė, Vilnius: Baltos lankos.
- Ogawa Tadashi 1998. “Qi and Phenomenology of Wind”, *Continental Philosophy Review*, vol. 31 (3), p. 321–335.
- Šmitienė Giedrė 2000. „Palankumo laikysena“, *Tautosakos darbai*, t. XII (XIX), p. 179–188.
- Šmitienė Giedrė 2011. „Takios tradicijos samprata“, *Tautosakos darbai*, t. XLI, p. 15–43.

- Šmitienė Giedrė 2014. „Neakivaizdinis pokalbis su Maurice'u Merleau-Ponty. Tradicinės kultūros tyrimas juslinio suvokimo plotmėje“, *Tautosakos darbai*, t. XLVII, p. 15–42.
- Tani Toru 1986. “Life and the Life-World”, *Husserl Studies*, No. 3, p. 57–78.
- Tani Toru 1998. “Inquiry into the I, Disclosedness, and Self-Consciousness: Husserl, Heidegger, Nishida”, *Continental Philosophy Review*, vol. 31 (3), p. 239–253.
- Tani Toru 2008. “The Ego, the Other and the Primal Fact”, *Continental Philosophy Review*, vol. 41 (4), p. 385–399.
- Zahavi Dan 2008. *Subjectivity and Selfhood: Investigating the First-Person Perspective*, Cambridge MA: The MIT Press.
- Zahavi Dan [pasirodysianti spaudoje]. “Consciousness and (Minimal) Selfhood: Getting Clearer on For-Me-Ness and Mineness”, in: *The Oxford Handbook of the Philosophy of Consciousness*, edited by Uriah Kriegel, New York: Oxford University Press.

“Everything Is Easy for Me...” Ethnological Research of Consciousness

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Summary

The idea for this article stems from the book *Zen: Dialogue with Phenomenology* (2012) by philosopher Algis Mickūnas. The book deals with direct experience revealed by phenomenology and Zen, when *self* vanishes in perception or movement, merging with the world. That is the way of experiencing events, things and people easily, as if the world was free of substances, oppression or greediness.

The author of the article suggests that such an easy direct experience is one of the typical attitudes found in the Lithuanian countryside. Numerous situations indicate that this attitude is not always spontaneous but rather desired and sometimes consciously sought. The basis for the study is cross-cultural presumption maintaining that along with linguistic and historical texture of life worlds, there is also a possibility of direct awareness of the world that transgresses cultural boundaries.

The research focuses on consciousness concentrating on attitude to the events of the human life rather than on the events themselves. The attitude may be established and supported, yet sometimes – purely spontaneous.

The core of the research is the case of a village woman named Veronika, whom the author met and made close acquaintance with in 1982–1998, when she lived in Juknėnai village (Utena district). The sources include written fieldwork calendar composed from the author's memory, interviews with Veronika's acquaintances, her letters and photos. While phenomenologically examining the case in question, the author methodically takes into brackets the concept of direct experience pointed out by Mickūnas, attempting instead to reveal from the case material those indications that allow deriving and justifying the original insights regarding the relaxed consciousness of this woman.

Description of the daily routines reveals the woman who does not thematize her decisions to get involved in certain activities and does not perceive her activities as goal-oriented, but rather easily and effortlessly engages in performing the daily tasks. This results in an impression that everything in her household just has shaped itself of its own accord rather than being created by her. The lack of self or the mastery without mastering is disclosed by the description.

Veronika's practical ways of dissociating from troubles merit special attention. The author interprets her byword *baika* ('trifle') as used to remind of the emptiness of everything that takes place. Her characteristic abstaining from judging other people's actions is defined as an unjudging amiability. This typical abstaining also involves disinclination to create systems or subordinate all phenomena to the requirements of a single one. Abstaining from judgement rests on her feeling that "there is more" to things than could be gained from a single situation.

Although the above-mentioned qualities may seem as pertaining to an indifferent or passive consciousness, this is disproved by Veronika's obvious capacity of making decisions. Describing the way of her decision making the author discloses that decisions *are seen* in the situation. Here, the concept of tacit and secret decisions by Maurice Merleau-Ponty comes particularly handy. It is easier to perceive such *seen decisions* after having acknowledged that consideration, decision, and selection is possible even for implicit self.

All these qualities are permeated by the expression of being content. Being content rests on an easy sense of being appropriate. The sense of easiness is achieved by allowing the life to be the way it is.

Gauta 2016-06-01